

EEN MARGINAAL GELUID VOOR EEN MARGINALE KERK

Zeven aanbevelingen vanuit het anabaptisme voor kerkvernieuwing in Nederland

Auteur: Daan Savert
Studentennummer: 2027496
E-mailadres: daansavert@gmail.com
Datum van voltooiing: 14-07-2014

Begeleider: Sake Stoppels
Opleiding: Bachelor Godgeleerdheid

EEN MARGINAAL GELUID VOOR EEN MARGINALE KERK:

Zeven aanbevelingen vanuit het anabaptisme voor kerkvernieuwing in Nederland

SAMENVATTING

In deze bachelorscriptie probeer ik antwoord te vinden op de volgende onderzoeksvraag:

Wat zijn mogelijke impulsen vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland?

Het onderzoek is opgedeeld in de volgende deelvragen:

1. Hoe en waar is het anabaptisme begonnen en waar werd het door gekenmerkt?

Een kort historisch overzicht van hoe het oorspronkelijke anabaptisme in de 16^e eeuw en wat het kenmerkte.

2. Welke elementen worden belangrijk geacht door mensen die zich vandaag de dag verbinden met het anabaptisme?

Een overzicht van de kernovertuigingen van The Anabaptist Network (nieuwe en neo-anabaptisten) en Urban Expression.

3. Hoe ziet de lijn in kerkvernieuwing die besproken werd op de werkconferentie van 24 mei 2014 eruit, beschreven vanuit de bij de vorige vraag ontdekte elementen van het anabaptisme?

Om kerkvernieuwing in Nederland te onderzoeken heb ik me beperkt tot deze conferentie van de Protestantse Kerk Amsterdam.

4. Welke aanbevelingen kunnen er worden geformuleerd vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland?

Op basis van het onderzochte hedendaagse anabaptisme en de conferentie van de PKA, kom ik op zeven aanbevelingen. Die vormen tevens het antwoord op de hoofdvraag. Deze zeven aanbevelingen (worden in hoofdstuk 5 uitgebreid toegelicht) zijn:

1. Op zoek gaan naar een theologie met als kern de woorden en het leven van Jezus
2. Het werken met een model van behaving-belonging-believing
3. Het werken met een 'centred-set'-model met Jezus in het centrum
4. Inzetten op discipelschap van de leiders / pioniers: leiders die voorgaan in het volgen van Jezus
5. Werken met gedeeld leiderschap door de gaven van verschillende mensen
6. Kerk-zijn in de marge als vernieuwingsstrategie
7. Het samen lezen van de evangeliën

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	4
1.1 Anabaptisme en kerkvernieuwing	4
1.2 Relevantie	5
1.3 Probleemstelling	5
2. Het anabaptisme: kerkvernieuwing in de 16 ^e eeuw	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Een historisch overzicht	7
2.3 Kernovertuigingen	9
2.4 Hedendaagse anabaptisten	10
2.5 Relevantie	10
3. Belangrijke elementen in het hedendaagse anabaptisme	12
3.1 Inleiding	12
3.2 Zeven kernovertuigingen	12
3.3 Urban Expression	23
3.4 Samenvatting	25
4. Kerkvernieuwing in de Protestantse Kerk Amsterdam	27
4.1 Inleiding	27
4.2 De lijn in kerkvernieuwing bekeken vanuit het anabaptisme	28
4.3 Samenvatting	31
5. Aanbevelingen vanuit het anabaptisme voor kerkvernieuwing in Nederland	32
5.1 Inleiding	32
5.2 Zeven aanbevelingen vanuit het anabaptisme voor kerkvernieuwing in Nederland	32
6. Conclusie en verdere aanbevelingen	37
6.1 Conclusie	37
6.2 Verdere aanbevelingen	37
7. Lijst van geraadpleegde bronnen	39

1. INLEIDING

1.1 Anabaptisme en kerkvernieuwing

‘Is de kerk in verval... of in verandering?’ Dit was de vraag die op het EO-symposium van 13 mei 2014 centraal stond.¹ Hoe moet de kerk reageren op de massale kerkverlating van de afgelopen jaren? Onlangs werd er in Nederland een ‘roadtrip naar een nieuw soort christendom’ gehouden.² Bij dit initiatief met de naam *7keer7* ging het om de vraag wat het christendom achter zich zou moeten laten en wat het juist mee zou moeten nemen als het helemaal opnieuw zou beginnen. Deze vragen werden gesteld aan een groep uiteenlopende denkers, ‘gelovigen, ex-gelovigen en anders-gelovigen.’

Hoewel deze twee initiatieven beiden zeer recent zijn en waarschijnlijk iets zeggen over de huidige situatie van geloof en kerk, reageren ze op ontwikkelingen die al veel langer gaande zijn. De kerk is dan ook al op verschillende manieren bezig met vernieuwing. De beweging van Fresh Expressions uit Engeland is hier een voorbeeld van. Een ‘Fresh Expression’ van kerk wordt als volgt gedefinieerd: ‘een vorm van kerk voor onze veranderende cultuur, gesticht primair ten behoeve van mensen die van geen enkele kerk lid zijn’.³ De Protestantse Kerk Nederland is met iets soortgelijks gestart, namelijk zogenaamde pioniersplekken: ‘experimentele geloofsgemeenschappen voor mensen die niet of niet meer in de kerk komen.’⁴

Deze ontwikkeling van kerkvernieuwing en gemeentestichting heeft mijn interesse gewekt. Ik ben zelf ook betrokken bij een pioniersplek: Heilig Vuur West, ‘een initiatief rond kerkvernieuwing in Amsterdam Oud-West’.⁵ Dat het onderwerp van mijn bachelorscriptie te maken heeft met kerkvernieuwing is dan ook geen toeval.

Een andere interesse die in deze scriptie aan de orde gaat komen is het anabaptisme. Om te beginnen hebben de verhalen bij vakken kerkgeschiedenis over de anabaptisten – een tamelijk extreme groep reformatoren, zo was het beeld dat ik ervan kreeg – me altijd geboeid. Wat bezielde deze mensen om niet mee te gaan met de gangbare vormen van katholicisme en protestantisme en daarin zelfs vervolging voor lief te nemen? Belangrijker nog ontdekte ik in mijn eigen theologische ontwikkeling dat er mensen waren die mij inspireerden en zichzelf geïnspireerd wisten door het anabaptisme. Ik denk aan theologen als Stanley Hauerwas en John Howard Yoder, maar ook aan de activist Shane Claiborne. Via het boek *The Naked Anabaptist* van Stuart Murray⁶ ontdekte ik dat veel van de kernwaarden uit het anabaptisme en met name de grote nadruk op de navolging van Jezus me aanspreken en me ook al aanspraken voordat ik het anabaptisme als zodanig ontdekte. Het fenomeen dat mensen met het anabaptisme in aanraking komen en hier het gevoel van thuiskomen

¹ <http://www.eo.nl/geloven/nieuws/item/eo-symposium-bekijk-de-fragmenten>

² <http://www.7keer7.nl/>

³ Michael Moynagh and Philip Harrold, *Church for Every Context: An Introduction to Theology and Practice* (London: SCM, 2012), xii

⁴ <http://www.pkn.nl/missionair/pionieren/Paginas/Default.aspx>

⁵ <http://www.heiligvuurwest.nl/>

⁶ Stuart Murray, *The Naked Anabaptist: The Bare Essentials of a Radical Faith* (Crownhill, Milton Keynes: Paternoster, 2011), 114-116

bij hebben, is dan ook bekend.⁷ Natuurlijk zal ik proberen in dit onderzoek zo objectief mogelijk te blijven.

De combinatie van enerzijds het anabaptisme en anderzijds gemeentestichting en kerkvernieuwing is niet vreemd. De eerdergenoemde Stuart Murray bijvoorbeeld is betrokken bij The Anabaptist Network⁸ en houdt zich ook actief bezig met gemeentestichting.⁹ Toch lijkt het me interessant en nuttig deze combinatie nader te verkennen. Zou het anabaptisme een inspiratie kunnen zijn voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland? Omdat deze vraag nogal veelomvattend is, heb ik besloten me wat betreft de kerkvernieuwing in Nederland te richten op wat er gezegd werd over negen missionaire projecten in Amsterdam op de conferentie *Lijn in Vernieuwing* van 24 mei 2014.¹⁰ Om te kijken naar hoe het anabaptisme inspiratie zou kunnen bieden, zal ik niet kijken naar alle denominaties die uit het anabaptisme zijn voortgekomen, maar naar hoe het vandaag wordt herontdekt en voornamelijk naar de zeven kernovertuigingen zoals die geformuleerd worden op de site van The Anabaptist Network¹¹ en navolging vinden bij mensen als Stuart Murray¹², gemeentestichter Kurt Willems¹³ en de organisatie Urban Expression. Na dit anabaptisme besproken te hebben en gekeken te hebben naar de projecten op de conferentie *Lijn in Vernieuwing*, probeer ik vanuit de bevindingen die ik daarbij doe, aanbevelingen te formuleren vanuit het anabaptisme voor kerkvernieuwing en gemeentestichting in Nederland.

1.2 Relevantie

De afgelopen decennia is de kerk in Nederland naar een marginale positie in de samenleving gegaan. Het anabaptisme heeft haar wortels in een beweging die gewend was aan een marginale plek en het zijn van een minderheid. Het zou goed kunnen dat er vanuit het anabaptisme daarom behulpzame impulsen gegeven kunnen worden voor kerkvernieuwing en gemeentestichting in Nederland, die overwegend verbonden is met van origine niet-anabaptistische kringen.

1.3 Probleemstelling

Doelstelling

Doet van dit onderzoek is het formuleren van een aantal aanbevelingen vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland

Hoofdvraag

Wat zijn mogelijke impulsen vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in

⁷ Alan Kreider and Stuart Murray, eds. *Coming Home: Stories of Anabaptists in Britain and Ireland* (Kitchener, Ontario: Pandora Press, 2000), 12

⁸ <http://www.anabaptistnetwork.com/>

⁹ Zie bijvoorbeeld zijn boek over kerkplanting: Stuart Murray, *Church planting: laying foundations* (Scottsdale, Pa.: Herald Press, 2001)

¹⁰ <http://www.protestantsamsterdam.nl/evenement-registreren/evenement/3480-conferentie-lijn-in-vernieuwing.html>

¹¹ <http://www.anabaptistnetwork.com/coreconvictions>

¹² Murray, *The Naked Anabaptist*, 24-25

¹³ <http://www.patheos.com/blogs/theangeablog/2012/01/04/im-mennonite-and-finally-became-anabaptist-embracing-our-mission-to-post-christian-america/>

Nederland?

De deelvragen:

- 1. Hoe en waar is het anabaptisme begonnen en waar werd het door gekenmerkt?*
- 2. Welke elementen worden belangrijk geacht door mensen die zich vandaag de dag verbinden met het anabaptisme?*
- 3. Hoe ziet de lijn in kerkvernieuwing die besproken werd op de werkconferentie van 24 mei 2014 eruit, beschreven vanuit de bij de vorige vraag ontdekte elementen van het anabaptisme?*
- 4. Welke aanbevelingen kunnen er worden geformuleerd vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland?*

2. HET ANABAPTISME: KERKVERNIEUWING IN DE 16^E EEUW

2.1 Inleiding

De focus van dit onderzoek zal niet liggen op de brede geschiedenis van het anabaptisme. Het anabaptisme heeft veel verschillende vormen gehad en er zijn meerdere denominaties uit ontstaan. Hoewel er misschien veel te leren is van al deze verschijningsvormen en denominaties, zal er gekeken worden naar hoe mensen vandaag de dag het anabaptisme herontdekken. Zo spreekt Murray over het 'naakte anabaptisme': de kern uitgekleet van alle historische en culturele toevoegingen.¹⁴

Toch is het nodig om een beeld te krijgen van waar en hoe het anabaptisme precies begon. Het woord 'anabaptist' is niet recent uitgevonden en mensen die vandaag deze naam gebruiken, moeten wel ergens geïnspireerd zijn door waar deze beweging oorspronkelijk voor stond. Daarom volgt nu een kort overzicht van hoe en waar het originele anabaptisme ontstaan is.

2.2 Een historisch overzicht

Een scheldwoord

Om te beginnen is de naam 'anabaptisme' niet bedacht door anabaptisten zelf. Hun tegenstanders gebruikten deze naam als beschuldiging van het uitvoeren van een tweede doop ('anabaptist' betekent dan ook 'wederdoper') daar waar mensen al een geldige doop als kind hadden ontvangen. De term hield een scherpe veroordeling in die zelfs de doodstraf als gevolg kon hebben. De anabaptisten zelf zagen hun doop niet als een tweede doop, maar als de enige geldige doop die er was.¹⁵ 'Anabaptist' is dus oorspronkelijk een scheldwoord en dekt niet de lading van waar deze beweging ten diepste voor stond.

16^e-eeuwse dissidenten

De beweging die we nu omschrijven als het anabaptisme was allerm minst uniform. Het kwam op in de eerste helft van de 16^e eeuw vanuit verschillende onafhankelijke initiatieven. Maar ondanks de regionale verscheidenheid, was er sprake van een onderliggende eenheid en gedeelde overtuigingen.¹⁶ C. Arnold Snyder – die ook een uitgebreid historisch werk heeft geschreven over het anabaptisme¹⁷ - gebruikt als definitie voor anabaptist: iedereen die in de 16^e eeuw de doop van volwassen gelovigen praktiseerde.¹⁸ Daar vertelt hij dan meteen bij dat deze definitie niet opgaat voor enkele invloedrijke voorlopers van het anabaptisme (bijvoorbeeld Thomas Müntzer), omdat zij zelf nooit deze volwassendoop hebben gepraktiseerd. Hij doet een verdere omschrijving:

*'The baptising movement was a spontaneous, decentralised, grassroots, underground movement of spiritual renewal and biblical reform, carried forward by 'common people' of no particular theological expertise.'*¹⁹

¹⁴ Murray, *The Naked Anabaptist*, 23

¹⁵ C. Arnold Snyder, *Following in the Footsteps of Christ: The Anabaptist Tradition* (Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 2004), 19

¹⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 113

¹⁷ C. Arnold Snyder, *Anabaptist History and Theology: An Introduction* (Kitchener, ON: Pandora Press, 1995)

¹⁸ Snyder, *Following in the Footsteps of Christ*, 16

¹⁹ Snyder, *Following in the Footsteps of Christ*, 16

Snyder beschrijft hoe het anabaptisme begon vanuit drie verschillende bewegingen in het Europa van de 16^e eeuw: in Zwitserland, Zuid Duitsland / Oostenrijk en Noord Duitsland / Nederland.²⁰

Het gaat hier om een underground lekenbeweging van volwassendopers die streefden naar spirituele vernieuwing in het Europa van de 16^e eeuw. Maar wat dreef deze dissidenten? Waarom waren ze zelfs bereid de doodstraf te krijgen voor hun illegale praktijken?

Hervormingen

Om de opkomst van het anabaptisme te begrijpen is het goed om te kijken naar de context waarin deze plaatsvond. Murray noemt een aantal belangrijke culturele veranderingen die op de achtergrond van het Europa van toen aan de gang waren:²¹

- Het Middeleeuwse feodalisme maakte plaats voor het kapitalisme. De invloed van een nieuwe sociale middenklasse groeide en dit bedreigde de traditionele sociale machtsstructuren.
- Het nationalisme werd machtiger. Honderden prinsdommen en verscheidene vrije steden wedijverden met het oude Heilige Romeinse Rijk om de macht
- Deze economische en politiek veranderingen veroorzaakten armoede onder de boeren. Dit lokte een kortdurende maar wijdverspreide boerenopstand in de jaren '20 van de 16^e eeuw uit.
- Er was grote onvrede met de institutionele kerk die rijk, bureaucratisch en corrupt werd bevonden. Pogingen om de kerk te hervormen waren mislukt, maar de vraag naar hervorming bleef dringend.

Het anabaptisme kwam op vanuit twee pogingen tot transformatie van de kerk en de samenleving.²² Ten eerste was er de reformatie die in 1517 begon toen Maarten Luther zijn 95 stellingen verspreidde waarin hij de kerk bekritiseerde. De nieuwe techniek van boekdrukkunst zorgde ervoor dat Luther in staat was zijn ideeën snel te verspreiden. Ten tweede was daar de eerdergenoemde boerenopstand in de vroege jaren '20 van de 16^e eeuw. Net als later de beweging van het anabaptisme, ontstond deze boerenbeweging op verschillende plekken. De boeren waren geïnspireerd door lessen uit het Nieuwe Testament en pasten vormen van geweldloze burgerlijke ongehoorzaamheid toe. Luther was bepaald niet gecharmeerd van deze opstandige beweging. Een hervormer als de eerdergenoemde Thomas Müntzer, een invloedrijke voorloper van het anabaptisme, sloot zich wel bij deze beweging aan. Enkele vroege anabaptisten waren betrokken bij de hervormingen van Luther, maar raakten teleurgesteld en gingen een radicalere weg. Anderen waren betrokken geweest bij de boerenopstand. Het anabaptisme ontstond uit deze twee bewegingen, doordat mensen op zoek gingen naar alternatieve manieren om de kerk en de samenleving te hervormen.

Zoals eerder gezegd en zoals ook begrijpelijk is gezien de zojuist beschreven ontstaansgeschiedenis, was het anabaptisme geen uniforme beweging. Onderlinge verschillen waren er genoeg. Maar wat was het dat deze mensen uiteindelijk met elkaar verbond? Belangrijk voor de anabaptisten was het idee van de kerkgemeente als een vrijwillige vereniging van volwassen gedoopten en de kerk als afgezonderd van de wereld en afziend van het plagen van enige vorm van geweld.²³

²⁰ Snyder, *Following in the Footsteps of Christ*, 17-24

²¹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 114

²² Murray, *The Naked Anabaptist*, 114-116

²³ Stefan Paas, *Vrede stichten: politieke meditatie* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2007), 254-255: zie voetnoot 97

Noch katholiek, noch protestants

Hoewel het anabaptisme niet los te zien is van de reformatie, valt het te omschrijven als een beweging die noch katholiek noch protestants was.²⁴ De anabaptisten waren het eens met de reformatoren dat de Bijbel de hoogste autoriteit was zowel op inhoudelijk gebied voor geloofsovertuigingen als voor de praktijk. Ook gingen ze mee in de vroege protestantse kritiek, in die zin dat ze antiklerikaal waren. Ze waren anti-sacramenteel op een manier die dichter bij de reformator Zwingli dan bij Luther kwam. Ze geloofden net als de reformatoren dat redding door geloof uit genade kwam en niet als resultaat van genade die op sacramentele manier ontvangen werd.

Toch waren er ook belangrijke zaken waarin de anabaptisten verschilden van wat gangbaar was in de reformatie. Zo benadrukten ze de rol van de Heilige Geest bij het interpreteren van de Bijbel. Zo kon voor hen een 'simpele' boer die verlicht was door de Geest de Bijbel beter interpreteren dan iemand die de Bijbelse talen had geleerd, maar die zich niet liet inspireren door de Geest. Over de autoriteit van de Bijbel waren de anabaptisten het met de reformatoren eens, maar over hoe en door wie de Bijbel geïnterpreteerd moest worden, bestonden bij hen heel andere ideeën.

De eensgezindheid van de anabaptisten met de reformatoren over het idee van redding door geloof, veranderde snel. De anabaptisten benadrukten dat redding niet door geloof alleen is, maar door geloof dat *gehoorzaamt*. Ze legden dan ook nadruk op een geloof dat een zichtbaar heilig leven teweegbrengt. Ook verwierpen ze de leer van de predestinatie van zowel Luther als Calvijn. Volgens anabaptisten waren mensen vrij om in gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid te antwoorden op de roeping van God. De anabaptisten die in 1540 overleefd hadden waren het erover eens dat volgelingen van Jezus zonder wapens moesten leven, niet deel mochten nemen aan oorlogvoering en dat ze af zouden zien van het afleggen van eden, maar simpelweg hun ja ja zouden laten zijn en hun nee nee. In het Lutherse Concordiënboek werd deze 'vereiste van vernieuwing om rechtvaardig voor God te zijn' veroordeeld als een verkeerde leer. Het werd door orthodoxe Lutheranen weggezet als een nieuw soort kloosterleer. Zo gek was deze vergelijking nog niet eens. Spirituele ideeën uit het monastieke leven werden door de anabaptisten behouden, terwijl de protestantse reformatoren deze verwierpen. De combinatie van een laat-Middeleeuwse vroomheid met principes uit de Reformatie gaven het anabaptisme een uniek karakter. Hierdoor is het anabaptisme 'noch katholiek noch protestants' (Walter Klaassen) of 'zowel katholiek als protestants' (Sjouke Voolstra) te noemen.²⁵

2.3 Kernovertuigingen

Aan het eind van de 16^e eeuw werden onder andere deze overtuigingen gedeeld door vele anabaptisten²⁶:

- Christenen moeten het voorbeeld van Jezus navolgen en zijn onderwijzingen gehoorzamen, wat daar ook de consequenties van zijn
- De Bijbel is gezaghebbend, zowel op het gebied van ethiek en ecclesiologie als op het gebied van theologie
- Kerk en staat zijn beiden door God ingesteld, maar moeten wel gescheiden van elkaar zijn

²⁴ Snyder, *Following in the Footsteps of Christ*, 24-28

²⁵ Snyder, *Following in the Footsteps of Christ*, 27

²⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 132-133

- Kerktucht is cruciaal om de puurheid en het onderscheidende karakter van de kerk te behouden
- Volgelingen van Jezus moeten hun bezittingen gulweg met elkaar delen
- Geweldloosheid en het spreken van de waarheid zijn essentieel voor discipelschap. Dit houdt in dat christenen niet zouden moeten vechten en geen eden mogen afleggen
- Lijden is normaal voor trouwe volgelingen van Jezus en is een kenmerk van de ware kerk

Hoe verschillend de anabaptisten soms ook van elkaar waren, met dat lijden kregen ze hoe dan ook te maken. De autoriteiten waren het erover eens dat het anabaptisme een gevaar vormde voor zowel kerk als staat. Duizenden anabaptisten kwamen als martelaar om in de 16^e eeuw.²⁷ Een klassiek voorbeeld van iemand waarbij zowel de eerst- als de laatstgenoemde overtuiging zichtbaar werd, is de Nederlander Dirk Willems.²⁸ Hij werd gevangengenomen als anabaptist, ontsnapte uit zijn cel en vluchtte over het ijs. Toen Willems hoorde dat zijn achtervolger door het ijs zakte, keerde hij zich om en redde hem uit het wak. Dit kostte hem zijn leven. Dirk Willems is op de brandstapel geëindigd.

2.4 Hedendaagse anabaptisten

Murray verdeelt de hedendaagse anabaptisten in een aantal groepen.²⁹ Ten eerste zijn er de afstammelingen van het oorspronkelijke anabaptisme: de Mennonieten (in Nederland de Doopsgezinden), de Hutterieten en de Amish. Dan zijn er denominaties die later zijn begonnen maar wel geïnspireerd zijn door het anabaptisme: verscheidene groepen van de 'Brethren', de Bruderhof Movement en enkele Baptisten. En dan zijn er nog de nieuwkomers: de zogenaamde nieuwe anabaptisten (vanuit de Mennonieten en de 'Brethren' ontstaan nieuwe anabaptistische kerken) en de neo-anabaptisten (zij horen bij andere tradities, maar halen inspiratie uit en worden beïnvloed door met name de eerste generatie anabaptisten). Bij The Anabaptist Network zijn veel van deze nieuwkomers betrokken. In het verdere onderzoek zal naar deze laatste groep gekeken worden.

2.5 Relevantie

Wat maakt dit anabaptisme voor mensen vandaag de dag nou zo relevant? Waarom noemen mensen die oorspronkelijk buiten deze traditie staan, zich ineens anabaptist? Dit kan natuurlijk simpelweg komen doordat de theologie en de waarden van het anabaptisme mensen overtuigen. Veelgehoord is dat gelovigen in aanraking komen met het anabaptisme en daar de waarden ontdekken waar ze diep van binnen al van overtuigd waren. Voor hen is dit een soort van thuiskomen.³⁰ Een andere reden dat mensen zich geïnspireerd weten door het anabaptisme, heeft te maken met de situatie waar de kerk zich vandaag de dag in bevindt. Stefan Paas geeft aan dat veel hedendaagse theologische studies over de plaats van de kerk in deze wereld inspiratie halen uit het anabaptisme:

'Immers, nu gevestigde kerken steeds meer in de kantlijn verdwijnen en hun politieke invloed goddeels kwijt zijn, zou deze stroming weleens antwoorden kunnen hebben. Zij heeft minder

²⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 133

²⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 109-110

²⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 134

³⁰ Kreider and Murray, *Coming Home*, 12

*blootgestaan aan de verleiding zich aan te passen aan de status quo, om macht en invloed te behouden.*³¹

Een kerk die in de minderheid is en in de marge van de samenleving kan voor missie inspiratie halen uit het anabaptisme, want:

*'...Anabaptists have almost always been in minority, on the margins, operating in a contested environment, unable to exercise control even if they had wished to, and perceiving themselves as resident aliens. At times they have settled for maintenance rather than mission and have become enmeshed in institutionalism, but 'movement' and 'mission' have been at the heart of the Anabaptist movement.'*³²

Hoe dit anabaptisme kan inspireren voor missie vandaag de dag, zal in de verdere hoofdstukken onderzocht gaan worden.

³¹ Paas, *Vrede stichten*, 254

³² Murray, *The Naked Anabaptist*, 60

3. BELANGRIJKE ELEMENTEN IN HET HEDENDAAGSE ANABAPTISME

3.1 Inleiding

Ondanks de vele vervolgingen, is het anabaptisme nooit uitgestorven. Behalve de verschillende denominaties die eruit zijn voortgekomen, zijn er de zogenaamde nieuwe anabaptisten en neo-anabaptisten: resp. mensen die de wortels van hun denominatie in het oude anabaptisme herontdekken en mensen die vanuit een andere achtergrond zich geïnspireerd weten door het anabaptisme. Deze nieuwe lichte van anabaptisten zal in dit hoofdstuk de aandacht krijgen. Wat kenmerkt deze beweging?

Welke elementen worden belangrijk geacht door mensen die zich vandaag de dag verbinden met het anabaptisme?

Om deze vraag te beantwoorden zal er ten eerste gekeken worden naar de groeiende interesse in het anabaptisme van mensen uit Groot-Brittannië en Ierland.³³ Deze nieuwe en neo-anabaptisten hebben The Anabaptist Network opgericht en hebben daarin ook zeven kernovertuigingen opgesteld. Het gaat hier dus nadrukkelijk om een netwerk en niet om een kerkgenootschap en denominatie. Het netwerk bestaat uit christenen van verschillende achtergronden.³⁴ Deze zeven kernovertuigingen zullen als uitgangspunt genomen worden bij het in kaart brengen van hedendaags anabaptisme. Verder zal kort ingegaan worden op Urban Expression, een organisatie voor 'creatieve gemeentestichting in aandachtswijken van de stad'.³⁵ We zullen zien dat er een duidelijke link bestaat van Urban Expression met het anabaptisme. Het is ook goed om te kijken naar hoe de waarden van het anabaptisme momenteel de praktijk van kerkvernieuwing beïnvloedt. Urban Expression is hier een mooi voorbeeld van.

3.2 Zeven kernovertuigingen

De zeven kernovertuigingen die opgesteld zijn door mensen van The Anabaptist Network zijn te beschouwen als hun poging om de essentie van het anabaptisme te distilleren.³⁶ Ze zijn te vinden op hun website³⁷ en worden uitgewerkt in *The Naked Anabaptist*.³⁸ Het gaat om de volgende overtuigingen:

1. *Jesus is our example, teacher, friend, redeemer and Lord. He is the source of our life, the central reference point for our faith and lifestyle, for our understanding of church and our engagement with society. We are committed to following Jesus as well as worshipping him.*

³³ Zie:

Murray, *The Naked Anabaptist*, ix-xiii
Kreider and Murray, *Coming Home*

³⁴ <http://www.anabaptistnetwork.com/node/468>

³⁵ Juliet Kilpin and Stuart Murray. *Creatieve gemeentestichting in aandachtswijken van de stad: het verhaal van Urban Expression*, vertaald door Oeds Blok (Den Haag: Urban Expression, 2007)

³⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 23

³⁷ <http://www.anabaptistnetwork.com/coreconvictions>

³⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 22-111

Stuart Murray werkt deze eerste kernovertuiging in het derde hoofdstuk van *The Naked Anabaptist* uit.³⁹ Hij vertelt hier over de centrale plaats van Jezus in het anabaptisme. Dit wil niet zeggen dat Jezus in andere stromingen niet centraal staat. Wel geloven anabaptisten dat het aspect van navolging van Jezus gaandeweg gemarginaliseerd is in de kerkgeschiedenis. Jezus werd wel aanbeden, maar niet meer nagevolgd. De navolging van Jezus is voor de anabaptisten juist heel belangrijk.

Alan Kreider (ook betrokken bij The Anabaptist Network) analyseert in zijn boek *The Change of Conversion and the Origin of Christendom* bekeringsverhalen uit de eerste vier eeuwen en hoe gedurende deze periode de betekenis van bekering veranderde.⁴⁰ Het veranderen van gedrag werd steeds minder belangrijk. Zo werden de vroege christelijke gemeenschappen gekenmerkt door het onderling delen van bezittingen en zorg voor de armen – en niet alleen hun eigen armen.⁴¹ Het bijzondere gedrag van christenen zorgde ervoor dat bijvoorbeeld de soldaat Pachomius zich bij hen aansloot in de vroege 4^e eeuw. Hij vroeg zich af wie die christenen waren:

‘they are people who bear the name of Christ, the only begotten son of God, and they do good to everyone, putting their hope in Him who made the heaven and earth and us humans.’⁴²

Het gedrag van christenen had een aantrekkingskracht op buitenstaanders. Wilde je zelf christen worden, dan betekende dat een radicale ommekeer. In de apostolische traditie die de christelijke praktijk van de 2^e en 3^e eeuw beschrijft, lezen we dat ‘aspirant christenen’ niet met open armen werden ontvangen, maar bij de eerste ontmoeting meteen al kritisch bevraagd werden.⁴³ Iemand in militaire dienst bijvoorbeeld werd alleen toegelaten als hij direct beloofde niemand meer te zullen doden.

De hedendaagse anabaptisten hebben de overtuiging dat de verplaatsing van de kerk vanuit de marge naar het centrum als consequentie had dat Jezus vanuit het centrum naar de marge is verplaatst.⁴⁴ Met de bekering van Constantijn werd het christelijk geloof een religie van het keizerrijk. Een vergelijking van de preken uit het einde van de 3^e eeuw met preken uit het einde van de 4^e eeuw roept de vraag op wat er gebeurd is met de lessen van Jezus. Deze lessen waren niet bruikbaar in de nieuwe context waar de kerk zich in bevond. Wie waren die vijanden waar van gehouden moest worden? Hoe kon de ethiek van Jezus ooit politiek worden toegepast?

De bekering zoals die in de 5^e eeuw plaatsvond bij de Romeinse aristocraat Volusianus geeft dan ook een heel ander beeld dan de bekeringsverhalen uit de 2^e en 3^e eeuw.⁴⁵ Volusianus had wat aarzelingen. Hij ontdekte dat de woorden van Jezus niet te combineren waren met de gebruiken van de staat. Augustinus nam de vragen van Volusianus serieus en stelde hem gerust dat de lessen van Jezus niet bedoeld waren als een politieke moraal, maar slechts als ‘innerlijke gezindheid van het

³⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 29-40

⁴⁰ Alan Kreider, *The Change of Conversion and the Origin of Christendom* (Eugene, OR: Wipf & Stock Publishers, 1999)

⁴¹ Kreider, *The Change of Conversion*, 19

⁴² Kreider, *The Change of Conversion*, 19-20

⁴³ Kreider, *The Change of Conversion*, 23

⁴⁴ Murray, *The Naked Anabaptist*, 30-32

⁴⁵ Kreider, *The Change of Conversion*, 65-67

hart'. Christelijk geloof hoefde voor Volusianus niet te betekenen dat hij zijn aristocratische gedrag zou moeten veranderen.

Hedendaagse anabaptisten zien het als een kwalijke zaak dat de ethiek en woorden van Jezus een marginale rol in de kerk hebben gekregen. Jezus moet volgens niet alleen aanbeden worden, maar ook nagevolgd. In de woorden van de 16^e-eeuwse anabaptist Hans Deck: 'niemand kan Jezus kennen, tenzij hij hem navolgt in zijn leven'⁴⁶ en 'niemand kan Jezus volgen tenzij hij hem eerst kent'.⁴⁷

De nadruk op het volgen van Jezus biedt volgens Murray vandaag de dag een framework voor kerken die zowel verwelkomend en inclusief willen zijn – met dus een grote nadruk op het aspect van 'belonging' (erbij horen) - als een beweging willen zien naar 'believing' (geloof) en 'behaving' (gedrag).⁴⁸ Zo pretenderen volgelingen van Jezus niet gearriveerd te zijn, maar is er wel een duidelijke richting van waar ze heengaan.

Kreider haalt uit zijn analyse over de vroege kerk drie lessen voor de kerk van nu:⁴⁹

1. Het beschikken over een alertheid ten aanzien van de dominante culturele patronen, de metanarratieven van deze tijd waar mensen in vastraken en als reactie het wijzen op het tegennarratief van een God die zichzelf ultiem openbaarde in Jezus.
2. Bekering die zowel gedrag als geloof en ervaring verandert
3. De kracht van een catechetisch proces. Volgens de apostolische traditie kon het jaren duren voordat iemand christen was.

'What if theologians and pastors of our time, thinking missiologically in the tradition of the early Christians, pondered our era and proposed means of conversion that addressed its addictions that lead to ecological crisis? What if our churches catechized believers new and old into people who, like Cyprian, "love the poor"? What if they, like Justin, inculcated values, rooted in the teachings of Jesus, of sharing and praying for enemies? (...) Such churches, having learned from the past, would have something authentic to contribute to the future.' (Alan Kreider)⁵⁰

Bij zowel Stuart Murray als Alan Kreider – beiden betrokken bij The Anabaptist Network – zien we de eerste kernovertuiging terugkomen met vooral een nadruk op het aspect van het praktisch navolgen van Jezus, omdat dit iets is wat volgens hen door de kerkgeschiedenis heen is gemarginaliseerd. Je zou kunnen zeggen dat ze een pleidooi voeren voor het opnieuw serieus nemen van het navolgen van Jezus en de praktische implicaties van wat het is om christen te zijn.

2. *Jesus is the focal point of God's revelation. We are committed to a Jesus-centred approach to the Bible, and to the community of faith as the primary context in which we read the Bible and discern and apply its implications for discipleship.*

⁴⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 36

⁴⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 37

⁴⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 38-39

⁴⁹ Kreider, *The Change of Conversion*, 101-107

⁵⁰ Kreider, *The Change of Conversion*, 106-107

Deze kernovertuiging heeft twee belangrijke aspecten. Ten eerste het interpreteren van de Bijbel met Jezus als centrum. Ten tweede de context waarin dit lezen en interpreteren van de Bijbel plaatsvindt, namelijk die van de geloofsgemeenschap.

Dat Jezus als centrum gekozen wordt, houdt in dat de Bijbel geïnterpreteerd moet worden in het licht van de lessen, dood en opstanding van Jezus Christus. Jezus is het centrum van de Bijbel; degene naar wie zowel het Oude als het Nieuwe Testament verwijst.⁵¹ Het is niet zo dat alleen anabaptisten deze visie hebben. Toch heeft dit vroeger voor anabaptisten betekent dat er een extra aandacht was voor de delen van de Bijbel met een centrale rol voor het leven en de lessen van Jezus, namelijk de evangeliën.⁵² In het tijdperk van het Christendom (deze term zal later uitgelegd worden) was juist het Oude Testament een steeds grotere rol gaan spelen als het gaat om het gedrag van christenen.⁵³ Dit hangt weer samen met de marginalisatie van de lessen van Jezus die eerder beschreven is. Murray schrijft over de anabaptisten:

*'...what they did was what Christians in many previous generations have done – return to the gospels and rediscover the radical Jesus. No Christian tradition has a monopoly on this. Jesus-centred discipleship keeps being rediscovered. But with all its weaknesses, Anabaptism seems to have an unusual capacity to provoke Christians from many traditions (and some who are not Christians) to encounter Jesus afresh.'*⁵⁴

Ook hier komt dus weer de nadruk op navolging duidelijk naar voren. De anabaptistische benadering van het lezen van de Bijbel weigert interpretatie los te koppelen van toepassing.⁵⁵ Bijbelstudie die niet leidt naar een trouwer en creatiever discipelschap is inadequaar.

Het tweede aspect van deze kernovertuiging is de context waarin de Bijbel geïnterpreteerd wordt, namelijk de context van de geloofsgemeenschap. Bij de bespreking van de eerste anabaptisten zagen we al hun nadruk op de rol van de Heilige Geest bij het interpreteren van de Bijbel. De Geest kon door 'gewone' gelovigen werken en daarom was geleerdheid bij het interpreteren van de Bijbel minder belangrijk. In deze kernovertuiging zien we ook terug dat geleerdheid er minder toe doet. De gemeenschap is belangrijker. Niet alleen kent het anabaptisme een grote nadruk op navolging, maar ook een grote toewijding aan de gemeenschap en de verwachting dat leden van de gemeenschap actief participeren en meepraten in plaats van passief toeschouwer zijn.⁵⁶ Wetenschappers, predikanten en geïnspireerde individuen kunnen behulpzaam zijn bij het interpreteren en toepassen van de Bijbel, maar de geloofsgemeenschap is de primaire context waar dat wat ieder meebrengt gewogen kan worden. De rol van de geloofsgemeenschap is voor mensen bij The Anabaptist Network dus ook heel belangrijk. Zo heeft één van de leden, Graham Old, een website opgezet voor 'interactief preken'.⁵⁷

⁵¹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 42

⁵² Murray, *The Naked Anabaptist*, 47

⁵³ Kreider, *The Change of Conversion*, 96

⁵⁴ Murray, *The Naked Anabaptist*, 48

⁵⁵ Murray, *The Naked Anabaptist*, 43-44

⁵⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 44-45

⁵⁷ <http://interactivepreaching.net> Op het moment dat ik deze tekst schrijf, werkt deze website helaas niet

3. *Western culture is slowly emerging from the Christendom era when church and state jointly presided over a society in which almost all were assumed to be Christian. Whatever its positive contributions on values and institutions, Christendom seriously distorted the gospel, marginalised Jesus, and has left the churches ill-equipped for mission in a post-Christendom culture. As we reflect on this, we are committed to learning from the experience and perspectives of movements such as Anabaptism that rejected standard Christendom assumptions and pursued alternative ways of thinking and behaving.*

Om te beginnen moet duidelijk gemaakt worden dat het Christendom niet hetzelfde is als het christelijk geloof of de kerk. Christendom is de naam voor de beschaving die christelijk genoemd werd.⁵⁸ Murray noemt de volgende elementen.⁵⁹

- Het Christendom was een geografische gebied waarin iedereen op z'n minst nominaal christen was
- Het Christendom was een historisch tijdperk dat het resultaat was van keizer Constantijns bekering in de 4^e eeuw en voort heeft geduurd tot laat in de 20^e eeuw.
- Het Christendom was een beschaving die in belangrijke mate gevormd was door het verhaal, de taal, symbolen en ritmes van het christelijk geloof
- Het Christendom was een politieke ordening waarbij kerk en staat elkaar wederzijds (hoewel niet altijd even gemakkelijk) steun en legitimatie boden
- Het Christendom was een ideologie, een mindset, een manier van denken over Gods activiteit in de wereld.

Stanley Hauerwas en William H. Willimon schetsen hoe voor hen de wereld veranderde op een avond in 1963 toen in Greenville (South Carolina) het Fox Theater ook op zondag open ging.⁶⁰ De vanzelfsprekendheid van het in de kerk zitten op zondagavond was plotseling weg:

*'You see, our parents had never worried about whether we would grow up Christian. The church was the only show in town (...) Church, home and state formed a national consortium that worked together to instill "Christian values." People grew up Christian simply by being lucky enough to be born in places like Greenville, South Carolina, or Pleasant Grove, Texas.'*⁶¹

De opening van het Fox Theater op zondagavond was symbolisch het einde van de cultuur zoals die omschreven wordt in het citaat hierboven, het einde van het Christendom.

Murray geeft drie redenen waarom het einde van het Christendom positief te waarderen valt volgens de anabaptistische visie:⁶²

- Het Christendom was niet authentiek christelijk. Er waren geweldige christenen en instituten in het Christendom, maar de overgang naar het Christendom was een tragische vergissing en het systeem dat eruit ontstaan is, was fundamenteel verkeerd en diep onchristelijk. Murray noemt als voorbeelden van wat er verkeerd ging in het Christendom: inquisitie, heksenjacht, vervolging,

⁵⁸ Kreider, *The Change of Conversion*, xiii

⁵⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 51

⁶⁰ Stanley Hauerwas and William H. Willimon. *Resident Aliens: Life in the Christian Colony* (Nashville: Abingdon Press, 1989), 15-19

⁶¹ Hauerwas and Willimon, *Resident Aliens*, 16

⁶² Murray, *The Naked Anabaptist*, 56

gedwongen doop en kruistochten.⁶³

- Authentiek geloof en discipelschap floreren in contexten waar het kiezen om niet te geloven geen sociale sancties als gevolg heeft. Als stimulatie, dwang en culturele druk er niet meer zijn, ligt dat wat overblijft waarschijnlijk dichterbij authentiek christelijk geloof.

Ditzelfde geluid vinden we bij Hauerwas en Willimon die in hun Amerikaanse context blij met het einde van wat je een cultuur van het Christendom kunt noemen:

*'The decline of the old, Constantinian synthesis between the church and the world means that we American Christians are at last free to be faithful in a way that makes being a Christian today an exciting adventure.'*⁶⁴

- Het Christendom heeft Jezus gemarginaliseerd en het evangelie vervormd. Het verdwijnen van het Christendom is een kans om Jezus te herstellen als centrum van het christelijk geloof en om het transformerende potentieel van het evangelie in alle aspecten van het leven te herontdekken.

Hoewel het Christendom voorbij is, heeft het zijn sporen nagelaten en zou je kunnen zeggen dat we 'in de schaduw van het Christendom' leven⁶⁵ en het Christendom kunnen zien als 'de baarmoeder waaruit onze tijd is geboren.'⁶⁶ Zoals Murray het Christendom beschrijft als een bepaalde 'mindset', heeft ook Stefan Paas het over restanten van het Christendom in het denken van de kerk.⁶⁷ Zo noemt hij het een hardnekkig overblijfsel van het Christendom als de kerk haar ethische bezinning begint vanuit het standpunt van iemand die de macht heeft. De theoloog John Howard Yoder spreekt over vormen van 'constantinianisme', het streven om de wereld te beïnvloeden en effectief te zijn.⁶⁸

'In plaats van te proberen effectief te zijn, zouden christenen moeten proberen gehoorzaam te zijn aan Christus in een wereld die zij niet kunnen controleren en die zij niet hóeven te controleren'. (John Howard Yoder).⁶⁹

Dat de tijd van het Christendom voorbij is, vraagt dus om een nieuwe vertaalslag voor de kerk. Murray noemt in zijn boek *Post-Christendom* een aantal transities voor de christelijke kerk die horen bij de tijd van na het Christendom:⁷⁰

- Van een centrale plaats naar een marginale plaats
- Van een meerderheid naar een minderheid
- Van kolonisten naar gasten: christenen zijn niet meer thuis in hun cultuur, maar meer vergelijkbaar met vreemdelingen
- Van privilege naar pluraliteit: de christenen zijn één van de vele gemeenschappen die er zijn in de maatschappij
- Van controle naar getuigenis: christenen hebben geen controle meer over de maatschappij, maar vandaag de dag hebben ze invloed door te getuigen

⁶³ Murray, *The Naked Anabaptist*, 53-54

⁶⁴ Hauerwas and Willimon, *Resident Aliens*, 18

⁶⁵ Kreider, *The Change of Conversion*, 99

⁶⁶ Paas, *Vrede stichten*, 232

⁶⁷ Paas, *Vrede stichten*, 256

⁶⁸ Paas, *Vrede stichten*, 255

⁶⁹ Paas, *Vrede stichten*, 255

⁷⁰ Stuart Murray, *Post-Christendom: Church and Mission in a Strange New World* (Carlisle: Paternoster, 2004), 20

- Van een focus op instandhouding van een zogenaamd christelijke status quo naar een focus op missie
- Van een instituut naar een beweging: kerken moeten niet meer opereren als instituut, maar als beweging

Vanuit de anabaptistische visie wordt deze overgang naar de tijd van het Post-Christendom verwelkomd als een positieve ontwikkeling.

4. The frequent association of the church with status, wealth and force is inappropriate for followers of Jesus and damages our witness. We are committed to exploring ways of being good news to the poor, powerless and persecuted, aware that such discipleship may attract opposition, resulting in suffering and sometimes ultimately martyrdom.

Het samengaan van de kerk met status, rijkdom en macht in het tijdperk van het Christendom is goed zichtbaar in grote kathedralen, basilieken en andere historische kerkgebouwen.⁷¹ De bekering van Constantijn had als gevolg dat er imperiale fondsen beschikbaar werden gesteld om te bouwen aan kerkgebouwen die pasten bij een imperiale religie.

De christelijke gemeenschappen in de eerste drie eeuwen waren onderscheidend in hoe ze met geld omgingen, statusverhoudingen omkeerden en middelen tot geweld verwierpen. Net als de vroege anabaptisten bestonden deze gemeenschappen voor een groot deel uit armen, machtelozen en vervolgdgen.⁷²

Ook hier is het verhelderend om te kijken naar het onderzoek dat Alan Kreider deed naar bekeringsverhalen uit de vroege kerkgeschiedenis. Zo is er het verhaal van de bekering van Cyprianus uit de 3^e eeuw.⁷³ Hij had geen moeite om te geloven wat christenen geloofden, maar wel om te leven zoals zij leefden. Cyprianus was verslaafd aan rijkdom en macht en dit was een grote worsteling voor hem. Maar terwijl hij in zijn weg als catechisant optrok met mensen die een andere levensstijl leerden, veranderde hij. Van Cyprianus werd gezegd dat hij als bisschop eenvoudig en gastvrij leefde, met zijn deuren geopend voor de armen. Zelfs in hoe hij zich kleepte, was hij veranderd na zijn bekering. Zoals we al eerder zagen, is de bekering van Volusianus uit de 5^e eeuw interessant vergelijkingsmateriaal.⁷⁴

*'In Volusian's conversion there was, to be sure, an emphasis upon belonging; but it was a belonging that was to his family's religion, that was his class's religion – indeed, the empire's religion'*⁷⁵

Hier zien we hoe een aristocraat uit de 5^e eeuw zich bekeerde en daarmee aansloot bij de gevestigde orde, daar waar Cyprianus in de 3^e eeuw als gevolg van zijn bekering de gevestigde orde achter zich liet. Van het afzweren van rijkdom zien we bij de bekering van Volusianus niets meer terug.

De overgang naar het Christendom resulteerde in het samengaan van de kerk met status, rijkdom en macht en dit beschadigde haar getuigenis van Jezus.⁷⁶ De transities die horen bij de overgang naar

⁷¹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 62-64

⁷² Murray, *The Naked Anabaptist*, 64

⁷³ Kreider, *The Change of Conversion*, 8-9

⁷⁴ Kreider, *The Change of Conversion*, 68-70

⁷⁵ Kreider, *The Change of Conversion*, 70

⁷⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 64

het post-Christendom bieden volgens Murray kansen om weer opnieuw goed nieuws te worden voor de armen, vervolgd en machtelozen.⁷⁷ Een kerk in de marge en in de minderheid kan ontdekken hoe God werkt door de armen en machtelozen en haar profetisch mandaat serieus nemen.

Voor de vroege anabaptisten was het vervolgd worden voor hun zaak heel normaal. Teksten als 2 Timoteüs 3: 12 ('allen die vroom en in eenheid met Christus Jezus willen leven, zullen worden vervolgd') overtuigden hen dat vervolging een logisch gevolg was van het navolgen van Jezus.⁷⁸ Murray sluit niet uit dat vandaag de dag hetzelfde geldt voor christenen die Jezus willen navolgen:

*'If the post-Christendom church identifies with the poor, powerless and persecuted – often the scapegoats in times of crises – followers of Jesus might find themselves suffering with them.'*⁷⁹

5. *Churches are called to be committed communities of discipleship and mission, places of friendship, mutual accountability and multi-voiced worship. As we eat together, sharing bread and wine, we sustain hope as we seek God's kingdom together. We are committed to nurturing and developing such churches, in which young and old are valued, leadership is consultative, roles are related to gifts rather than gender and baptism is for believers.*

Bij deze kernovertuiging zien we al een soort 'vorm van kerk-zijn'. De anabaptisten pionierden in de 16^e eeuw eigenlijk al met een 'fresh expression' van kerk, aldus Murray.⁸⁰

Twee belangrijke aspecten die genoemd worden, zijn discipelschap en missie. Het Christendom bracht een scheiding tussen de gemeenschap en missie teweeg.⁸¹ Missie werd niet nodig bevonden binnen een maatschappij die al christelijk was. Buiten de grenzen van het Christendom-gebied wel, maar dit was de verantwoordelijkheid van de staat. In de kerken van het Christendom lag de nadruk vaak op pastorale zorg van de eigen mensen en het onderhouden van de bestaande structuur.⁸² De anabaptisten waren niet overtuigd van de christelijkheid van het Christendom en zagen de noodzaak van missie in hun eigen omgeving.

De anabaptistische visie ageert tegen dit uiteengroeien van kerk en missie. In deze postchristelijke tijd is het ontbreken van missionair DNA in het wezen van de kerk dan ook vaak een probleem. Het is interessant dat er sinds het midden van de vorige eeuw een aandacht is ontstaan op de *missio Dei* waarbij missie primair wordt gezien als een activiteit van God.⁸³ In deze activiteit is het niet de kerk die een missie heeft, maar omgekeerd: de missie van Christus creëert haar eigen kerk (Moltmann).⁸⁴

Over discipelschap valt hetzelfde te zeggen. Van de geestelijkheid en monastieke gemeenschappen werd in de tijd van het Christendom wel meer verwacht dan naar de kerk gaan, maar discipelschap was niet voor 'normale' christenen.⁸⁵

⁷⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 65-66

⁷⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 68

⁷⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 69

⁸⁰ Murray, *The Naked Anabaptist*, 77

⁸¹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 75-76

⁸² Kreider, *The Change of Conversion*, 96

⁸³ Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 121

⁸⁴ Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 121

⁸⁵ Murray, *The Naked Anabaptist*, 77

'Christendom cultures honor committed minorities, provided they do not suggest that their way of life ought to constitute the way of life for "normal" Christians.' (Alan Kreider)⁸⁶

Op theologisch gebied namen de anabaptisten dan ook een andere route dan de hervormers: in plaats van genade als de rechtvaardiging van de gelovige door het werk van Christus, zagen zij het als de transformerende kracht van God aan het werk in hen die gerechtvaardigd waren.⁸⁷ Hieruit volgt ook het idee van een zuivere kerk, waarbij dan meteen gezegd moet worden dat 'zuiver' niet hetzelfde is als 'perfect'.⁸⁸ Juist het feit dat wederzijds verantwoording afleggen nodig wordt geacht, impliceert dat de kerk te maken heeft met menselijke zwakheden en een behoefte aan steun en correctie. Deze wederzijdse verantwoording is alleen mogelijk in een context van vertrouwen en daarom is ook vriendschap opgenomen in deze vijfde kernovertuiging.⁸⁹

In een Christendom-context werd de scheiding tussen kerk en wereld steeds kleiner, maar er ontstond wel een grote scheiding tussen de geestelijken en de leken.⁹⁰ In deze vijfde kernovertuiging wordt juist gepleit voor een kerk waar ruimte is voor meerstemmigheid vanuit de overtuiging van het priesterschap van *alle* gelovigen en een consulterend leiderschap: een vorm van leiderschap die niet autocratisch is, maar waarbij luisteren belangrijk is en zo alle stemmen in de gemeenschap serieus genomen worden.⁹¹ Een kerk waar jong en oud van elkaar leren, waar zowel man als vrouw wordt gehoord. De context van een maaltijd wordt hierbij belangrijk gevonden. Het delen van brood en wijn is in het Christendom losgekoppeld van de maaltijd, terwijl vroege anabaptisten dit met elkaar combineerden. Veel nieuwe en neo-anabaptisten hebben dit ook weer heringevoerd.⁹²

Als laatste in deze vijfde kernovertuiging wordt genoemd dat de doop bedoeld is voor gelovigen. Murray onderkent dat dit punt een struikelblok kan zijn voor velen en dat – zoals we zagen in het historisch overzicht over de anabaptisten – het anabaptisme ook niet op dit punt ontstaan is, maar toch is het in deze overtuiging opgenomen, omdat de doop voor volwassen onlosmakelijk verbonden is met fundamentele overtuigingen over de aard van de kerk in de anabaptistische traditie.⁹³ De doop van gelovigen was niet het centrale issue, maar wel het symbool van het centrale issue: wat betekent het om Jezus te volgen en in wat voor een soort gemeenschap wordt deze navolging aangeleerd?

6. Spirituality and economics are inter-connected. In an individualist and consumerist culture and in a world where economic injustice is rife, we are committed to finding ways of living simply, sharing generously, caring for creation, and working for justice.

Zoals we in hoofdstuk 2 zagen, liggen de wortels van het anabaptisme deels in een beweging die in opstand kwam tegen sociaal onrecht geïnspireerd door het Nieuwe Testament. Ook in deze kernovertuiging zien we dit terugkomen.

⁸⁶ Kreider, *The Change of Conversion*, 97

⁸⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 77

⁸⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 80

⁸⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 81

⁹⁰ Kreider, *The Change of Conversion*, 95-96

⁹¹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 82-85

⁹² Murray, *The Naked Anabaptist*, 91

⁹³ Murray, *The Naked Anabaptist*, 88

De verbondenheid van spiritualiteit met economie vinden we in het Oude Testament: in het verbond dat God maakt met zijn volk, bij de profeten die Israël eraan herinneren dat het bidden tot God samen moet gaan met het najagen van gerechtigheid; en in het Nieuwe Testament: in de evangeliën vol parabellen en instructies over armoede en rijkdom, in Handelingen waar verteld wordt dat in de kerk van Jeruzalem de bezittingen met elkaar gedeeld werden.⁹⁴

De verbondenheid van spiritualiteit met economie zien we ook terug in de kerken van de eerste drie eeuwen.⁹⁵ Het is terug te zien in preken, brieven en verhandelingen van kerkleiders en in wat geleerd werd aan mensen die toetraden tot de kerk. Zoals we eerder zagen, speelde dit ook een grote rol bij de bekering van Cyprianus.⁹⁶ De anabaptisten hadden net als de vroege kerk geen toegang tot de politieke macht en konden op die manier dus geen veranderingen in de samenleving bewerkstelligen. In plaats daarvan vormden ze in hun omgang met bezit en rijkdom een tegencultuur.⁹⁷ De kerk in het Nieuwe Testament 'begon eenvoudigweg een nieuwe samenleving, onder een nieuwe regering en met nieuwe waarden.'⁹⁸ Eén van de eigenschappen van de vroege anabaptisten die het meest verontrustte in de maatschappij was hun weigering van privébezit.⁹⁹

De meerderheid van de anabaptisten leefden echter niet in gemeenschap van goederen, maar praktiseerden 'wederzijdse hulp': ze bleven eigen bezit houden, maar stelden dit wel vrij beschikbaar voor anderen in nood.¹⁰⁰ Deze praktijk verschilt op een aantal punten van simpelweg liefdadigheid onder invloed van de zesde kernovertuiging:¹⁰¹

- Dat economie en spiritualiteit met elkaar verbonden zijn heeft te maken met gerechtigheid in plaats van liefdadigheid. De toewijding van anabaptisten aan wederzijdse hulp erkent de claim van anderen in nood op wat we bezitten als een zaak van gerechtigheid
- De praktijk van wederzijdse hulp confronteert het individualisme van hedendaagse westerse samenlevingen
- De praktijk van liefdadigheid roept geen vragen op over waar we aan vasthouden en over onze levensstijl. Anabaptistische gemeenschappen zijn vaak geassocieerd met tegenculturele waarden: eenvoud en tevredenheid
- Wederzijdse hulp impliceert wederkerigheid en relatie

Bij de manier waarop in deze kernovertuiging economie met spiritualiteit verbonden worden, gaat het dus om een alternatieve levensstijl.

Het historisch anabaptisme biedt niet veel inspiratie als het gaat om zorgdragen voor de schepping.¹⁰² Toch zijn er twee overtuigingen uit het anabaptisme die het belang van zorgdragen voor de schepping onderstrepen: de nadruk op het mens-zijn van Jezus (incarnatie betekent dat

⁹⁴ Murray, *The Naked Anabaptist*, 94

⁹⁵ Murray, *The Naked Anabaptist*, 94-95

⁹⁶ Kreider, *The Change of Conversion*, 8-9

⁹⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 95

⁹⁸ Paas, *Vrede stichten*, 230

⁹⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 93

¹⁰⁰ Murray, *The Naked Anabaptist* 97

¹⁰¹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 97-99

¹⁰² Murray, *The Naked Anabaptist*, 100

materie ertoe doet) en de nadruk op vrede die de verzoening van de hele schepping bevat.¹⁰³ Ook bij Kreider zien we een oproep aan de kerk van vandaag de dag op het gebied van milieu:

*'It could be that what we are learning from the early Christians could transform the life and mission of our churches. Consider one thing: at the end of the twentieth century the lifestyle of the West, according to meteorologists, is polluting the ecosystem in an unsustainable way (...) What if theologians and pastors of our time, thinking missiologically in the tradition of the early Christians pondered our era and proposed means of conversion that addressed its addictions that lead to ecological crisis?'*¹⁰⁴

Deze zesde kernovertuiging betekent dus een scherpe kritiek op de levensstijl van het Westen vanuit een anabaptistische manier van kerk-zijn.

7. Peace is at the heart of the gospel. As followers of Jesus in a divided and violent world, we are committed to finding non-violent alternatives and to learning how to make peace between individuals, within and among churches, in society, and between nations.

We zagen dat in de apostolische traditie van de 2^e en de 3^e eeuw van 'aspirant-christenen' in het leger meteen werd gevraagd geen mensen meer te doden. Bij deze zevende kernovertuiging wordt dan ook aansluiting gezocht bij de vroege christenen: tot ongeveer het jaar 170 was de kerk in leer en praktijk overwegend pacifistisch.¹⁰⁵ Na de bekering van Constantijn veranderde de houding van de kerk ten opzichte van oorlog en vrede.¹⁰⁶ In de periode van het Christendom met zijn partnerschap tussen kerk en staat, leek pacifisme onrealistisch. Een nieuwe benadering werd nodig geacht. De oplossing werd gevonden bij de invloedrijke theoloog Augustinus met zijn theorie van de 'rechtvaardige oorlog': deelname aan oorlogvoering was gerechtvaardigd als het om een rechtvaardige zaak ging, de intentie goed was, er een redelijke verwachting van slagen was, de middelen gepast waren, alle andere opties waren geprobeerd en de oorlog werd uitgeroepen en uitgevoerd door een wettige autoriteit. Wanneer deze criteria worden toegepast, zouden bijna alle oorlogen uit de geschiedenis onrechtvaardig zijn. En toch hebben kerken zich vaak niet uitgesproken tegen de oorlogen van hun eigen natie.

In hoofdstuk 2 zagen we al dat geweldloosheid en het leven zonder wapens belangrijk was voor de anabaptisten. Het anabaptisme behoort tot de traditie van de zogenaamde 'historische vredeskerken'.¹⁰⁷ Deze vredeskerken zijn niet allemaal per definitie tegen geweld, maar ze geloven wel allemaal dat vrede fundamenteel is in het evangelie en niet slechts optioneel. Ook hier in deze zevende kernovertuiging wordt gezegd dat vrede hoort bij de kern van het evangelie. Hieraan ten grondslag ligt een theologische overtuiging:

'The Biblical vision of 'universal restoration' includes peace between God and humanity; enemies reconciled; disintegrated personalities healed; weapons of war decommissioned and transformed into agricultural implements; injustice and oppression removed; communities flourishing; creation

¹⁰³ Murray, *The Naked Anabaptist*, 101

¹⁰⁴ Kreider, *The Change of Conversion*, 106

¹⁰⁵ Murray, *The Naked Anabaptist*, 103

¹⁰⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 103-105

¹⁰⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 101

liberated from bondage; and the abolition of sickness and death. Peace is at the heart of the gospel because the mission of God is to bring peace to the whole creation.' (Stuart Murray)¹⁰⁸

Murray benadrukt dat het bij deze zevende kernovertuiging waar het 'leren om vrede te stichten' en het 'zoeken naar geweldloze alternatieven' centraal staan, gaat om actief commitment (pacifisme mag daarom dus geen passivisme worden).¹⁰⁹ Hij noemt een aantal initiatieven waar hedendaagse anabaptisten bij betrokken zijn geweest: christelijke 'peacemaker teams' die naar conflictgebieden gaan om mensen te helpen die daar op een geweldloze manier werken voor vrede en gerechtigheid in hun gemeenschappen; initiatieven voor conflictransformatie die individuen en gemeenschappen trainen in het creatief omgaan met conflict; *Peacemakers*, een kinderprogramma van The Anabaptist Network voor kinderen van verschillende geloofsachtergronden in de multiculturele binnenstad om te leren over verzoening; en programma's voor verzoening tussen slachtoffers en daders.¹¹⁰

Om te kiezen voor geweldloze alternatieven is moed nodig. Een interessant voorbeeld hiervan is wat de Amerikaanse activist Shane Claiborne deed in 2003. Toen de Verenigde Staten bombardementen uitvoerden op Irak ging hij naar ditzelfde land om vrede te stichten¹¹¹:

'I am going to Iraq because I believe in a god of scandalous grace. If I believed terrorists were beyond redemption, I would need to rip out half of my New Testament Scriptures, for they were written by a converted terrorist'

'I believe in another Kingdom that belongs to the poor and to the peacemakers. I believe in a safe world, and I know this world will never be safe as long as the masses live in poverty so that handful of people can live as they wish. Nor will the world be safe as long as we try to use violence to drive out violence. Violence only begets the very thing it seeks to destroy. My King warned His followers, "If we pick up the sword we will die by the sword." How true this has proved to be throughout history.'

'In an age of omnipresent war, it is my hope that Christian Peacemaking becomes the new face of global missions.'

Hoewel Claiborne zich geen anabaptist noemt, schrijft hij niet voor niets een aanbeveling op de achterkant van Murray's *The Naked Anabaptist*.

3.3 Urban Expression

'What I've read up until now in Anabaptist teaching really summarises everything that I'd thought previously but had never been able to categorise. I think that what really attracted me to the Anabaptists was the way that they brought everything back to the basics of what Jesus taught and what Christianity is fundamentally all about. They were very Christ-centred and took what he taught literally. They saw the Christian faith as being more than just on the surface – that it affects your

¹⁰⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 106

¹⁰⁹ Murray, *The Naked Anabaptist*, 107

¹¹⁰ Murray, *The Naked Anabaptist*, 107-108

¹¹¹ <http://jimgrafas.com/2011/05/05/why-im-going-to-iraq-by-shane-claiborne/>

whole life and needs to be expressed through every area of your life. For me, this means trying to express Jesus in everything I do. We call this “Jesusness” in our team.’ (Juliet Kilpin)¹¹²

Bovenstaande citaat is van Juliet Kilpin. Zij is samen met Stuart Murray coördinator van Urban Expression, een netwerk van gemeentestichters voor creatieve gemeentestichting in achterstandswijken van de stad.¹¹³ Ook in Nederland heeft deze organisatie voet aan de grond gekregen.¹¹⁴

Zoals blijkt uit het citaat is Juliet Kilpin geïnspireerd door het anabaptisme. Het wordt dan ook genoemd als één van de spirituele bronnen van Urban Expression: ‘de doperse spiritualiteit, met de toewijding aan het centraal stellen van Jezus, uitdaging tot radicaal discipelschap, motieven van op reis zijn en lijden, onder kritiek stellen van de status quo, ervaren van gemeenschappelijk delen van bezit en focus op shalom – vrede, gerechtigheid en gemeenschap.’¹¹⁵

We vinden de inspiratie van het anabaptisme in verschillende waarden van Urban Expression terug. Kilpin en Murray betogen dat kerken prioriteit moeten geven aan gemeentestichting in aandachtswijken van de stad.¹¹⁶ Eén van de redenen hiervoor is dat deze aandachtswijken zich in de marge van de samenleving bevinden en Gods zending daar vaak voortgang vindt. Omdat het christendom macht verliest kan, ‘onze aandacht zich verplaatsen van ‘het centrum van de macht naar de ‘marge van de zwakheid’’.¹¹⁷ Een andere reden is dat het evangelie goed nieuws voor de armen is:

‘De onderwaardering van gemeentestichting in aandachtswijken ten gunste van gemeentestichting in krachtige, rijke en bevoorrechte gemeenschappen zal de gevangenschap van de kerk in een comfortabele middenklasse versterken en haar proclamatie van goed nieuws aan de armen ondermijnen.’¹¹⁸

De strekking van de vierde kernovertuiging van The Anabaptist Network is dus terug te vinden bij Urban Expression als het gaat om hun nadruk op goed nieuws zijn voor de armen. Ook de zesde kernovertuiging – de verbondenheid van spiritualiteit en economie, eenvoudig leven – komt terug in de waarden van Urban Expression. Bij de waarde ‘nederigheid’ wordt onder andere gezegd:

‘Wij zijn ons bewust van het belang van een sober leven, door niet vast te zitten aan onze bezittingen en ons te realiseren dat alles wat we hebben van God komt en tot zijn beschikking staat.’¹¹⁹

Urban Expression werkt ook met een aantal beloften. Hier zijn we ook aspecten van de kernovertuigingen van The Anabaptist Network terug: het centraal stellen van Jezus en een focus op vrede.

‘Wij zijn er aan toegewijd om Jezus centraal te stellen in ons verstaan van de Bijbel, in onze visie op zending en in alle aspecten van discipelschap.’¹²⁰

¹¹² Kreider and Murray, *Coming Home*, 76

¹¹³ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*

¹¹⁴ <http://urbanexpression.nl>

¹¹⁵ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 39

¹¹⁶ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 14-17

¹¹⁷ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 15

¹¹⁸ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 17

¹¹⁹ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 44

*'Wij zijn toegewijd aan een visie van gerechtigheid, vrede en bloei voor de stad en al haar inwoners.'*¹²¹

Vanuit Urban Expression zijn zeven christelijke gemeenschappen opgezet in Oost- en Zuid-Oost Londen, in 2006 zijn er ook teams gestart in Glasgow en Manchester.¹²² Ook in Nederland is Urban Expression actief. Er zijn momenteel zes teams: Arnhem, Den Haag, twee in Amersfoort (Soesterkwartier en de Kruiskamp) en twee in Rotterdam (Rotterdam-Noord en de Millinx).¹²³ Matthijs Vlaardingerbroek werkt samen met zijn vrouw Lindsey Vlaardingerbroek in Den Haag en zegt het volgende:

*'Stel nou dat er een kerk is waar je gewoon bij mag horen zoals je bent, of je nou wel of niet gelooft, of je je nou wel of niet christelijk gedraagt, waar je gewoon deel mag zijn van een gemeenschap waar mensen van je houden, maar waar Jezus wel centraal staat. Dus we gaan met z'n allen op reis naar Jezus, jij mag mee, maar er zijn geen verwachtingen van je. En over verloop van een jaar of twee jaar zie je mensen langzaam het Koninkrijk van God binnenlopen, langzaam tot geloof komen.'*¹²⁴

We hebben bij de kernovertuigingen eerder een grote nadruk op navolging en een hoge ethiek gezien. In de woorden van Vlaardingerbroek zien we juist een grote openheid, een nadruk op zijn wie je bent ongeacht hoe je je gedraagt. Ergens geeft dit een spanning. En toch zien we ook weer de centrale plaats van Jezus. En dan komen we weer uit bij de eerste kernovertuiging van The Anabaptist Network met een nadruk op het *volgen* van Jezus. Zoals Murray hierbij aangeeft suggereert dit een niet-gearriveerd zijn en daarmee ook een inclusieve benadering: we zijn allemaal op weg naar Jezus.

Bij Urban Expression zien we dus verschillende aspecten uit de kernovertuigingen van The Anabaptist Network terug: nadruk op kerk-zijn in de marge, een centrale plek voor Jezus; een nadruk op navolging, vrede en goed nieuws zijn voor de armen en ook een eenvoudige levensstijl (de verbondenheid van spiritualiteit zoals die in de zesde kernovertuiging wordt benadrukt).

3.4 Samenvatting

Wat kan er samenvattend gezegd worden over de kernwaarden die zojuist besproken zijn? Drie punten zullen meegenomen worden naar het volgende hoofdstuk om te kijken naar kerkvernieuwing in Nederland:

1. De grote nadruk op Jezus. Hij is 'voorbeeld, leraar, vriend, en Heer' (kernovertuiging 1) en staat centraal bij het interpreteren van de Bijbel (kernovertuiging 2), maar uiteindelijk is het vooral de sterke nadruk op de navolging van Jezus die elke keer weer terugkomt. Jezus navolgen heeft te maken met goed nieuws zijn voor de armen, onderdrukten en vervolgd (kernovertuiging 4); een sobere levensstijl waarbij er met elkaar gedeeld wordt en zorg wordt gedragen voor de schepping (kernovertuiging 6); en het op een geweldloze manier stichten van vrede (kernovertuiging 7).

¹²⁰ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 44

¹²¹ Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 44

¹²² Kilpin and Murray, *Creatieve gemeentestichting*, 33

¹²³ <http://urbanexpression.nl>

¹²⁴ Interview door de EO: <https://www.youtube.com/watch?v=tn04rSJs7No>

2. Het einde van het Christendom wordt positief gewaardeerd (kernovertuiging 3). De periode van het Christendom is voor de navolging van Jezus juist niet bevorderlijk geweest en dat de kerk weer een marginale positie in de samenleving heeft gekregen, is dan ook niet erg. Van Urban Expression is het dan ook een keuze om in de marge van de samenleving (achterstandswijken) te opereren, omdat Gods zending op deze plekken voortgang vindt.

3. Een visie op kerk-zijn als een gemeenschap (kernovertuiging 5): hier wordt het Koninkrijk van God gezocht, er wordt samen gegeten, er wordt samen Bijbel gelezen en deze wordt ook samen uitgelegd. Er is geen grote nadruk op leiderschap, maar juist op de gemeenschap als geheel en inbreng van meerdere mensen. De navolging die zo'n grote nadruk krijgt in het anabaptisme moet in deze gemeenschap geleerd worden. De doop is bedoeld voor gelovigen.

4. KERKVERNIEUWING IN DE PROTESTANTSE KERK AMSTERDAM

4.1 Inleiding

Op 24 mei 2014 werd door de werkgroep Vernieuwing van de Protestantse Kerk Amsterdam (PKA) de conferentie *Lijn in vernieuwing* in de Nieuwe Poort aan de Zuidas georganiseerd. Op deze conferentie werd gekeken naar negen missionaire projecten van de PKA. Wat zijn hun succesfactoren? Welke lijn is er te ontdekken in deze kerkvernieuwing? De projecten die besproken werden, verschillen sterk van elkaar. Zo ging het om wijkgemeenten (Elthetokerk en Nassaukerk), projecten vanuit een bepaalde wijkgemeente (bijv. Vanboven, een project van de Jeruzalemkerk) en ook projecten die zelf geen kerk willen zijn (bijv. Loket Levensvragen en De Nieuwe Poort).

Hoewel er op de dag zelf benoemd werd dat het praten over succes in deze context misschien wat erg bedrijfsmatig klinkt, gaf Nadine van Hierden (gemeenteadviseur van de PKN) aan dat het goed is om naar succes te kijken omdat er een neiging bestaat om vooral te praten over wat er fout gaat in de kerk.

De bezoekers werden in groepen verdeeld die elk een ander project bespraken. Aan de hand van 11 uitkomsten die als successen geduid kunnen worden, werd gekeken naar de projecten:

1. spirituele verdieping en/of vernieuwing
2. vernieuwing van (liturgische) vormen en gebruiken
3. nieuwe communicatievormen
4. nieuwe diaconale activiteiten
5. aanwezigheid op nieuwe (geografische) plaatsen
6. nieuwe deelname aan (semi)-institutionele netwerken
7. zichtbaarheid van de kerk in de stad
8. imagoverbetering van de kerk
9. nieuwe gemeenschapsvorming
10. nieuwe mensen (niet leden PKA)
11. nieuwe inkomsten

Verder werd per project gekeken naar welke 'succesfactoren' bijdragen aan de bereikte successen. Dat werd gedaan aan de hand van deze elf succesfactoren:

1. een duidelijke visie
2. goede contextanalyse van waaruit keuzes zijn gemaakt
3. leren van andere pioniers/projecten en begeleiding organiseren
4. persoonlijk delen van geloof en waarden
5. oriëntatie bieden voor het dagelijks leven
6. leiderschap van pionier of voortrekker
7. teamwork van dragende groep
8. uithoudingsvermogen
9. lokale partnerschappen
10. een gebouw als uitvalsbasis
11. een bestaande dragende gemeenschap/netwerk

Wat deze successen en succesfactoren precies betekenen, is niet altijd even duidelijk. Op de dag zelf was daar dan ook nog weleens wat discussie over. Tijdens de bespreking van het project Zin in Zuid bleek dat mensen verschillende ideeën hebben over wat bijvoorbeeld spirituele verdieping / vernieuwing is. Dit maakt het onderzoek lastig om uit te voeren. Tegelijkertijd zegt het misschien ook iets dat de successen en succesfactoren wat vaag geformuleerd zijn. 'Oriëntatie bieden voor het dagelijks leven' en 'spirituele verdieping': dit zijn brede begrippen waarbij heel veel als succes kan worden opgevat.

Na het uiteengaan in groepen werd gezamenlijk gekeken naar welke successen opvallend vaak voorkwamen en welke factoren hierbij een rol spelen. Een behulpzame reflectie hierbij werd gegeven door hoogleraar praktische theologie Henk de Roest.

4.2 De lijn in kerkvernieuwing bekeken vanuit het anabaptisme

Hoe ziet de lijn in kerkvernieuwing die besproken werd op de werkconferentie van 24 mei 2014 eruit, beschreven vanuit de bij de vorige vraag ontdekte elementen van het anabaptisme?

Om deze vraag te beantwoorden zal ik vanuit de drie punten die aan het eind van het vorige hoofdstuk genoemd worden, kijken naar enkele uitkomsten van het onderzoek naar de successen op de werkconferentie, maar ook naar het concept van dit onderzoek en de conferentie zelf. Wat zegt het dat bepaalde aspecten als succes worden genoemd en andere niet? Verder zal ik zo nu en dan mijn eigen kennis over de besproken projecten gebruiken.

Jezus volgen

We hebben gezien dat er in het anabaptisme een grote nadruk op Jezus ligt en dat vooral de navolging van Jezus veel aandacht krijgt. Deze navolging heeft te maken met wat er in de anabaptistische visie terugkomt op het gebied van goed nieuws zijn voor de armen, onderdrukten en vervolgd; een sobere levensstijl waarbij er met elkaar gedeeld wordt en zorg wordt gedragen voor de schepping; en het op een geweldloze manier stichten van vrede. Op dit punt zit misschien wel de grootste spanning met wat er opvalt bij de werkconferentie *Lijn in vernieuwing*. Het is moeilijk om de besproken projecten hierop te beoordelen, omdat ze onderling nogal verschillen en omdat er per groep maar naar één project werd gekeken. Maar wel valt op dat Jezus en het hem navolgen in de elf mogelijke successen en de elf succesfactoren eigenlijk niet echt naar voren komen. Dat wil dus niet zeggen dat er geen navolging plaatsvindt en dat er geen nadruk op Jezus ligt in de verschillende projecten, maar wel dat het op de conferentie zelf weinig aandacht kreeg. Opvallend is dat 'spirituele vernieuwing / verdieping' wel werd genoemd, maar er niet over iets als bekering gesproken wordt.

Dat is opmerkelijk, omdat er vanuit de PKA wel een bewustzijn is van het belang van de navolging van Jezus. De PKA formuleert haar roeping als 'de liefde van God in deze stad gestalte geven'. Hoe doet zij dit? In een brief die bij de conferentie uitgedeeld werd, staat:

'Jezus kwam om mensen heel te maken. In zijn spoor willen we zó met elkaar en andere mensen optrekken, dat allen opbloeien en groeien. We luisteren naar mensen en spreken met hen. We bieden hulp aan wie geen helper heeft. Onze zorgzaamheid maakt mensen niet afhankelijk maar vrij.'

Er is dus wel een bewustzijn van het belang van navolging. Wel valt op dat Jezus op deze manier bemiddeld wordt via mensen. Daagt deze vorm van navolging mensen uit om ook zelf in contact te komen met Jezus en hem na te volgen?

Interessant om hier te noemen is iets dat Henk de Roest meldde in zijn reflectie. In alle onderzoek die hij gedaan had, viel hem op dat de aspecten 'belonging' (erbij horen), 'believing' (geloof) en 'behaving' (gedrag, waar navolging dus ook onder valt) vaak uit elkaar vallen en dus niet samengaan. In het volgende hoofdstuk kom ik terug op hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden en wat de anabaptistische visie hierin kan betekenen.

Het einde van het Christendom

Vervolgens zagen we dat er in het hedendaagse anabaptisme een waardering is voor het feit dat het Christendom ten einde is. De periode van het Christendom is voor de navolging van Jezus juist niet bevorderlijk geweest en dat de kerk weer een marginale positie in de samenleving heeft gekregen, is dan ook niet erg. Hier gaat het om een soort houding van de kerk, een mindset. Bij dit aspect van het anabaptisme is een veel minder grote spanning te zien met wat er op de werkconferentie opviel.

Om te beginnen sta ik stil bij het bewustzijn van de marginale plek van de kerk en de houding die hieruit voortvloeit. Anna Verbeek, voorzitter van de kerngroep Vernieuwing, sprak aan het begin van de dag uit dat er een bewustzijn is van de marginale positie van de kerk. Ook scriba Julia van Rijn benoemde dit. Verbeek vertelde verder over hoe kerkvernieuwing zich in de PKA ontwikkelde en dat kerken zich niet meer voor zichzelf vernieuwen, maar kijken naar de behoeften in de buurt. Als reden voor kerkvernieuwing noemde ze het zichtbaar en present zijn en de liefde van God uitdragen in de stad. De houding die hieruit spreekt, is bepaald geen Christendom-houding waarbij het belangrijk is om veel leden en geld te hebben. Uit de analyse van de succesuitkomsten van de projecten, kwam dan ook naar voren dat inkomsten niet hoorde bij de successen die bereikt worden.

Ten tweede valt de rol van gebouwen op. Zowel het project Zin in Zuid als Heilig Vuur West lezen Bijbel in het café. Het project De Nieuwe Poort leest de Bijbel met mensen midden op de Zuidas. Marleen Kemink van Zin in Zuid gaf dan ook aan dat ze niet iets nieuws wil doen (Bijbel lezen), maar wel op een nieuwe plaats. De vanzelfsprekendheid van een kerkgebouw lijkt dus ook een kleine rol te spelen.

Ten derde is er de drang om het imago van de kerk te verbeteren. Op de conferentie werd het bewustzijn van het verkeerde imago van de kerk uitgesproken. Zoals in het panelgesprek door Rijk van Ark (voorzitter kerngroep Communicatie) werd gezegd: 'we hebben veel goed te maken.' Uit de analyse kwam dat imagoverbetering een succes is dat veel bereikt werd door de besproken projecten. Natuurlijk kan dat iets zeggen over de projecten, maar ook iets over het imago dat de kerk veelal heeft. Vanuit de overtuigingen van het anabaptisme bekeken, zou dit te maken kunnen hebben met de invloed van het Christendom.

Bijzonder is ook dat niet alleen het imago van de kerk verbeterd is, maar dat het imago van 'missionair zijn' binnen de PKA ook verbeterd is. Anna Verbeek vertelde aan het begin van de dag dat missionair zijn lange tijd een negatieve bijklank had gehad binnen de PKA en dat dit in de loop der jaren echt veranderd is.

Hoewel niet expliciet gezegd werd dat het einde van het Christendom goed nieuws is, valt in bovenstaande ontwikkelingen (bewustzijn van marginale plek en de houding die hieruit voortvloeit, het niet vastzitten aan kerkgebouwen, bewustzijn van slechte imago en het herwaarderen van missionair zijn) toch wel een ontwikkeling te ontdekken die past bij het post-Christendom. Er wordt niet getreurd over het verlies van macht, maar gekeken naar missionaire kansen. Wat niet expliciet aan de orde is gekomen is om vanuit de marginale positie van de kerk ook aanwezig te zijn in de marge van de samenleving (zoals dat bij Urban Expression een duidelijke keuze is). Ook hier geldt: dit wil niet zeggen dat dit binnen de Amsterdamse kerkvernieuwing niet gebeurt, alleen dat er tijdens de conferentie weinig over gezegd werd. Ook op dit punt zou de visie van het anabaptisme dus interessante impulsen kunnen leveren. Hier zullen we in het volgende hoofdstuk naar kijken.

Een nieuwe manier van kerk-zijn

Tot slot zullen we kijken naar de anabaptistische visie op de kerk als gemeenschap. Vanuit de conferentie zien we enerzijds elementen die hier goed bij aansluiten en anderzijds elementen die hiermee op gespannen voet staan.

Het samen lezen van de Bijbel sluit goed aan bij de anabaptistische visie. We zien dit gebeuren bij Heilig Vuur West en Zin in Zuid, waar in een café samen de Bijbelverhalen bestudeerd worden. Bij Ruben van Zwieten in de Nieuwe Poort en bij Bas van der Graaf in de Jeruzalemkerk zien we ook een soortgelijke benadering waarbij gekozen wordt om de Bijbelverhalen in eerste instantie zelf laten spreken tot de mensen die ze lezen in plaats van ze uitleggen.¹²⁵

Een succesfactor die Henk de Roest was opgevallen, is die van het persoonlijk delen van geloof en waarden in relatie tot het alledaagse leven, het delen van 'lifeskills'. Ook dit is iets dat goed past bij de visie op kerk-zijn van het anabaptisme met een grote nadruk op de gemeenschap als geheel. Vormen waarbij het samen eten een rol speelt, zien we ook terugkomen. Bijvoorbeeld bij de Generatietafel (samen eten met mensen van verschillende generaties die elkaars inzichten en levenswijsheid delen¹²⁶) van Zin in Zuid en bij de vieringen van Heilig Vuur West.

Toch zijn er binnen de kerkvernieuwing ook ontwikkelingen die op gespannen voet staan met de anabaptistische visie op kerk als hechte gemeenschap. Zoals eerder gezegd constateerde Henk de Roest dat belonging, believing en behaving vaak los van elkaar voorkomen. Dit past niet bij de visie van het anabaptisme waarbij de gemeenschap niet alleen de plek is waar je in sociale zin bij hoort, maar ook de plek van discipelschap is. Verder liet De Roest in zijn reflectie weten dat er binnen de kerkvernieuwing sprake is van een zogenaamde 'flow': er zijn een heleboel kerken waar je heen kunt als je het ergens niet meer naar je zin hebt. In het vraagsprek kwam ook nog het begrip 'circulation of the saints' langs, het 'rondpompen van gelovigen' langs verschillende nieuwe projecten. Ook hier zit een spanning met het anabaptisme waar een grote nadruk is op een hechte gemeenschap.

Eén van de succesfactoren die ook vaak voorbijkwam is die van het leiderschap van de pionier of voortrekker. Wie je bent, heeft invloed op de rest, aldus Nadine van Hierden. Hoe dit leiderschap er in die verschillende projecten uit ziet, is niet in kaart gebracht en daarom is het moeilijk er iets algemeen over te zeggen. De positieve invloed van leiderschap hoeft niet direct tegen de visie van

¹²⁵ Bas van der Graaf en Ruben van Zwieten, "De Bijbel op tafel en dan kijken waar het gebeurt", interview door Caspar Dullemond, *PThUnie*, 7, 3 (October 2013), 10-13

<http://www.nawplus.nl/images/fck/File/PTHUnie%20Nummer%201.pdf>

¹²⁶ <http://www.zinin Zuid.nl/50-voorpagina/44-generatietafel>

het anabaptisme op kerk-zijn in te gaan. Tegelijkertijd zien we wel binnen het anabaptisme een nadruk op de gemeenschap als geheel en vooral op consulterend leiderschap. Als leiderschap van de pionier een al te grote rol speelt, kan dat zorgen voor afhankelijkheid en daarmee kan een erg kwetsbare gemeenschap ontstaan. Een grote invloed van leiderschap kan zowel goede als slechte effecten hebben en in het volgende hoofdstuk zal gekeken worden naar hoe de visie van het anabaptisme hierin vruchtbaar kan zijn.

4.3 Samenvatting

Samenvattend kunnen we zeggen dat er elementen te ontdekken zijn in de lijn van kerkvernieuwing die goed aansluiten bij de visie van het anabaptisme. Denk aan de nieuwe manieren van samenkomen en Bijbellezen. Er is in die zin iets aan te treffen van post-Christendom denken. Toch zijn er genoeg gebieden waar het anabaptisme impulsen zou kunnen leveren. Dit valt vooral op als het gaat om Jezus en het navolgen van hem, maar ook als het gaat om kerk-zijn op de marginale plekken van de samenleving en vormen van leiderschap. In het volgende hoofdstuk zal verder gekeken worden naar die mogelijke impulsen vanuit het anabaptisme.

5. AANBEVELINGEN VANUIT HET ANABAPTISME VOOR KERKVERNIEUWING IN NEDERLAND

5.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk keken we naar wat opviel aan de lijn in kerkvernieuwing die besproken werd op de werkconferentie van 24 mei 2014 wanneer je deze vergelijkt met kernwaarden uit het hedendaags anabaptisme. Hierop voortbordurend, proberen we in dit vijfde hoofdstuk te ontdekken welke mogelijke impulsen er vanuit het anabaptisme zijn voor kerkvernieuwing in Nederland.

Welke aanbevelingen kunnen er worden geformuleerd vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland?

Let wel, het gaat hier om *mogelijke* impulsen. Daar zit een zekere voorzichtigheid in. De beweging van kerkvernieuwing in Nederland omvat namelijk veel meer dan wat hier eerder besproken is. Ook zijn er meer impulsen te bedenken dan hier genoemd gaan worden. De kernwaarden van het anabaptisme bevatten veel eigen theologische ideeën en visies op kerk-zijn die ons vandaag de dag aan het denken kunnen zetten. Hopelijk bieden de vorige hoofdstukken deze stof tot nadenken. In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar enkele impulsen die ergens aansluiten bij of een aanvulling zouden kunnen zijn op de lijn van kerkvernieuwing die besproken is in het vorige hoofdstuk. Ik zal uiteindelijk zeven impulsen / aanbevelingen noemen. Deze vallen overigens niet samen met de zeven kernovertuigingen die in hoofdstuk 3 beschreven worden.

5.2 Zeven aanbevelingen vanuit het anabaptisme voor kerkvernieuwing in Nederland

1. *Op zoek gaan naar een theologie met als kern de woorden en het leven van Jezus*

"I love you Jesus Christ. Jesus Christ, I love you, yes I do." (de band Neutral Milk Hotel in *The King of Carrot Flowers Pt. Two*)

Op 24 mei 2014 bezocht ik na de werkconferentie van de PKA een concert van de band Neutral Milk Hotel in Utrecht. In één van de liedjes werd in een bomvolle zaal bovenstaande tekst gezongen waarbij ook nog eens een groot deel van de mensen in het publiek meezong. Een bijzondere en bizarre ervaring. De naam Jezus werd op dit seculiere concert vaker en met meer passie genoemd dan op de conferentie van de kerk op dezelfde ochtend. In een interview zegt Jeff Mangum, zanger van de band over de tekst van dit liedje:

*'To me, it's like I'm expressing something that's within me that I can't really explain that really has nothing to do with religion. My love for Christ has more to do with what he said and what he believed in. Then the church put all this fucked-up bullshit around it and made it all this really evil thing at times.'*¹²⁷

Deze uitspraak van Mangum roept associaties op met de kritiek vanuit het anabaptisme op hoe het Christendom Jezus gemarginaliseerd heeft. Jeff Mangum is een voorbeeld van iemand buiten de kerk die nog steeds iets ziet in Jezus. Hoe zit dat in de kerk? Een impuls vanuit het anabaptisme voor

¹²⁷ Interview door de website Pitchfork, <http://pitchfork.com/features/interviews/7471-neutral-milk-hotel/>

kerkvernieuwing in Nederland zou kunnen zijn: het herontdekken van Jezus. Murray schrijft over deze herontdekking van het leven en de lessen van Jezus die hij ook buiten het anabaptisme ziet plaatsvinden.¹²⁸ Eén van de theologen die hij noemt is de nieuwtestamenticus N.T. Wright met zijn aandacht voor de historische Jezus. Kurt Willems, anabaptist en pastor van een kerkplant in Seattle die zich ook verbindt aan de zeven kernovertuigingen van The Anabaptist Network¹²⁹, schrijft op zijn blog hoe hij onder andere geïnspireerd door Wright (zelf anglicaan) anabaptist is geworden.¹³⁰ Voor Wright is in Nederland meer aandacht, getuige bijvoorbeeld de PEP-cursussen (Permanente Educatie Predikanten) aan de Theologische Universiteit Kampen.¹³¹ Anna Verbeek meldde in haar introductie op de werkconferentie van 24 mei dat de kerk zich moet heroriënteren en nadenken over een theologie die daarbij hoort. Een theologie die het leven en de woorden van Jezus als het ware oppoetst (zoals wellicht die van Wright) zou hier een impuls kunnen leveren. De tijd is er wellicht rijp voor.

2. *Het werken met een model van behaving-belonging-believing*

Op de werkconferentie werd weliswaar gesproken over spirituele vernieuwing, maar over bekering is het niet gegaan. Bekering is misschien een spannend thema. Wat zou vanuit het anabaptisme hier een impuls voor kunnen zijn?

We zagen dat Henk de Roest een trend ziet in kerkvernieuwing van het los van elkaar voorkomen van 'belonging', 'believing' en 'behaving'. Het één vindt dus plaats zonder het ander en de elementen lopen dus niet altijd in elkaar over. Over de verhouding van deze drie elementen tot elkaar wordt ook geschreven vanuit de Fresh Expressions-beweging door Michael Moynagh en Philip Harrold. Over de situatie in Engeland vertellen zij dat het model van belonging-believing-behaving erg veel gebruikt wordt.¹³² In dit model is de insteek dat mensen eerst erbij (bij de kerk / gemeenschap) gaan horen, dan gaan geloven en dan hun gedrag hierop aanpassen.

Moynagh en Harrold stellen de vraag of een model van behaving-belonging-believing ook mogelijk zou kunnen zijn.¹³³ Verschillende praktijkverhalen van Fresh Expressions wijzen uit dat dit model potentie heeft. Via christelijke praktijken / gedrag raken mensen betrokken en komen ze tot geloof. Moynagh en Harrold zelf noemen als praktijkvoorbeelden van gedrag meer 'spirituele' elementen als gebed, stilte en contemplatie. Hoe zou dit model werken als er ingestoken zou worden bij gedrag op het gebied van navolging, bijvoorbeeld het strijden tegen maatschappelijk onrecht? In onderzoek uit 2004 van Motivaction blijkt dat de postmaterialisten, 'de maatschappijkritische idealisten die zichzelf willen ontplooiën, stelling nemen tegen sociaal onrecht en opkomen voor het milieu' qua participatie in de PKN niet vooroplopen, terwijl ze wel goed vertegenwoordigd zijn.¹³⁴

¹²⁸ Murray, *The Naked Anabaptist*, 35

¹²⁹ <http://www.patheos.com/blogs/thepangeablog/about/beliefs/anabaptism/>

¹³⁰ http://www.patheos.com/blogs/thepangeablog/2012/09/17/anabaptist-anglican/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+thepangeablog+%28Blog+-+The+Pangea+Blog%29

¹³¹ <http://www.tukampen.nl/uploads/documents/319.pdf>, zie pagina 19-20

¹³² Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 334

¹³³ Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 334-336

¹³⁴ Sake Stoppels, "Hoe 'tegencultureel' kan de kerk zijn?," in Tim Keller, *Centrum-kerk: Het evangelie midden in je stad*, ed. Stefan Paas (Franeker: Uitgeverij van Wijnen, 2014), 263

Dit model van *behaving-belonging-believing* doet ergens denken aan wat we in het onderzoek van Kreider gezien hebben bij bekeringen in de vroege kerk: verandering van gedrag speelde in de eerste fase van het toetreden tot een kerk al een rol.

Murray spreekt over de connectie die The Anabaptist Network heeft met de organisatie *Speak*, een netwerk in Engelenad die jong volwassenen en studenten bij elkaar brengt om actie te voeren en te bidden tegen situaties van globaal onrecht.¹³⁵ In Nederland is de jongerenorganisatie *Time To Turn* erg door hen geïnspireerd.¹³⁶ Ze zijn onlangs opgeheven, maar op hun site zijn nog veel ideeën te vinden voor het strijden tegen onrecht vanuit christelijke motivatie. Deze acties kunnen een brug slaan naar mensen die niets met geloof of kerk hebben.

Deze aanbeveling vind ik zelf het meest experimenteel: of het model in Nederlandse 'context' werkt, weet ik simpelweg niet. Er is een gevaar dat sociale acties op zichzelf blijven staan en dat 'behaving', 'belonging' en 'believing' nog steeds los van elkaar zullen blijven voorkomen. De vraag is of een postmaterialist die zich aangetrokken voelt tot een tegencultuur van een kerkgemeenschap daarmee ook dichterbij Jezus komt. Er bestaat het gevaar van te veel nadruk op menselijk activiteit. Om dit te voorkomen is het nodig om voortdurend te verwijzen naar Jezus als bron van deze activiteit.¹³⁷ Jezus is niet alleen degene die aanzet tot actie, maar ook 'vriend', 'bevrijder' en 'bron van het leven' (zie eerste kernovertuiging in hoofdstuk 3).

3. Het werken met een 'centred-set'-model met Jezus in het centrum

Een ander model begint wel meer bij het aspect van 'belonging'. We zagen dat bij Murray die in de nadruk op het *volgen* van Jezus een framework ziet dat zowel openheid biedt als een beweging naar 'believing' en 'behaving'. We zagen dit ook bij wat Matthijs Vlaardingebroek zei over samen 'op reis zijn naar Jezus'. In het volgen van Jezus zijn we allemaal niet gearriveerd, maar er is wel een duidelijke richting waar we naartoe willen gaan.

Dit lijkt op de zogenaamde 'centred set'-benadering waarbij mensen verwelkomd worden in de gemeenschap ongeacht wat ze geloven, maar waarbij Jezus wel duidelijk in het centrum van de gemeenschap staat.¹³⁸ Deze benadering staat tegenover die van de 'bounded set' waarbij een duidelijk onderscheid is tussen de mensen 'binnen' en 'buiten'. Bij de 'centred-set'-benadering is er niet zo'n onderscheid tussen binnen en buiten, maar tussen dichterbij of verder weg van het centrum. De grenzen zijn hier niet helder, maar de kern wel.¹³⁹

Deze benadering kent meer openheid dan die van *behaving-belonging-believing*, maar is doordat Jezus in het centrum staat allesbehalve vrijblijvend.

4. Inzetten op discipelschap van de leiders / pioniers

Op de werkconferentie kwam duidelijk naar voren dat de persoon van de pionier een belangrijke

¹³⁵ Murray, *The Naked Anabaptist*, 6

¹³⁶ <http://www.timetoturn.nl/stukje-geschiedenis/>

¹³⁷ Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 336

¹³⁸ Murray, *Post-Christendom*, 310-311

¹³⁹ Sake Stoppels, *Oefenruimte: gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2013), 113

succesfactor is bij veel projecten. En ook het persoonlijk delen van geloof en waarden in relatie tot het alledaagse leven (het delen van 'lifeskills'). Dit gecombineerd met de nadruk die er in het anabaptisme is op de navolging van Jezus, zou kunnen leiden tot de volgende impuls voor leiderschap: het inzetten op discipelschap bij pioniers / leiders. Het thema discipelschap is een thema dat breed leeft in de kerk.¹⁴⁰ Voorbeelden hiervan zijn de beweging 'Nederland Zoekt'¹⁴¹ met een leertraject voor teams uit kerken en organisaties, maar ook de IZB, die werkzaam is binnen de PKN. Als pioniers aanhaken bij bewegingen als deze, kan discipelschap meer leven in de gemeenschappen die ze leiden: het zijn de leiders die voorgaan in het volgen van Jezus.

5. Werken met gedeeld leiderschap door de gaven van verschillende mensen

Over leiderschap valt meer te zeggen. Bij te veel nadruk op de rol van de leider kan afhankelijkheid ontstaan en dat kan het project kwetsbaar maken. In het anabaptisme zien we juist een nadruk op de gemeenschap als geheel en de verschillende gaven die aanwezig zijn bij de mensen van de gemeenschap.

In het boek van Moynagh en Harrold wordt een behulpzame kijk op leiderschap gegeven, namelijk die van Benyamin Lichtenstein:

*'Benyamin Lichtenstein et al. argue that leadership is not 'in' a leader or 'done by' a leader. Leadership is an emergent event, an outcome of interactions between individuals. Leadership is distributed among members of a group. It involves 'an interactive dynamic, within which any particular person will participate as leader or follower at different times and for different purposes' (Lichtenstein).'*¹⁴²

In deze visie is sprake van een gedeeld leiderschap. Leiderschap is iets dat *gebeurt* als de gaven van verschillende mensen worden gebruikt. Dit past goed bij de visie van het anabaptisme op de gemeenschap en het gebruikmaken van de gaven van verschillende gemeenschapsleden. Het is niet zo dat erkende leiders (de pioniers) hierbij geen rol spelen: zij kunnen de voorwaarden voor dit gedeelde leiderschap creëren of beperken.¹⁴³

6. Kerk-zijn in de marge als vernieuwingsstrategie

We zagen bij de werkconferentie een sterk bewustzijn van de marginale positie van de kerk. Kerk-zijn in de marge van de samenleving, bij de mensen aan de rand (zoals we dat bij de kernwaarden van Urban Expression vinden) kwam minder aan bod. De historicus Arnold Toynbee concludeerde uit zijn onderzoek dat samenlevingen vooral vernieuwd worden door groepen die in de marge van de maatschappij zitten.¹⁴⁴ Dat geldt ook voor een kerk in de marge: de marge is een vindplaats voor creativiteit en kan dus positieve invloed hebben op kerkvernieuwing.

Zou het ook zou kunnen werken als de kerk juist daar op de marginale plekken van de samenleving

¹⁴⁰ Stoppels, "Hoe 'tegencultureel' kan de kerk zijn?," 265

¹⁴¹ <http://nederlandzoekt.nl/home/>

¹⁴² Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 302

¹⁴³ Moynagh and Harrold, *Church for Every Context*, 302

¹⁴⁴ Gerrit Noort et al., *Als een Kerk Opnieuw Begint: Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2008), 320

aanwezig is, zoals achterstandswijken. Het kerk-zijn op marginale plekken betekent niet alleen goed nieuws zijn voor kwetsbaren, mensen aan de rand, maar betekent ook het ontdekken hoe God werkt door deze mensen. Kerk-zijn in de marge kan leiden tot creativiteit en het kiezen voor de marge kan zo een strategie zijn voor kerkvernieuwing. Hier gaat het dus om een dubbele marginaliteit: een kerk met een marginale positie in de samenleving, aanwezig op de marginale plekken van de samenleving.

7. Het samen lezen van de evangeliën

We zagen dat het samen lezen van de Bijbel iets is dat bij meerdere projecten terugkomt en dat dit raakt aan wat binnen het anabaptisme wordt gedaan: als gemeenschap de Bijbel lezen en interpreteren. Zoals Ruben van Zwieten en Bas van der Graaf beiden de kracht van de Bijbelverhalen zelf benadrukken ('de Bijbel op tafel en dan kijken waar het gebeurt')¹⁴⁵, zegt Murray iets soortgelijks over evangelisatie:

*'In post-Christendom, evangelism will need to begin with story-telling if we are to start where most people are, and telling the story – and the stories of Jezus of Nazareth may be more potent than we realise. (...) We might just find that evangelism is much simpler than we think – telling the story of Jezus and letting him speak for himself.'*¹⁴⁶

Ali Phelps, lid van The Anabaptist Network, las ooit met een vrouw het evangelie van Lucas. Als reactie op het lezen hiervan stopte ze met haar cannabisgebruik. Iets dat ze niet had gedaan als iemand van de kerk dat aan haar had gevraagd.¹⁴⁷

Vanuit het anabaptisme is er een speciale aandacht voor de evangeliën als het gaat om het lezen van de Bijbel. Een impuls voor kerkvernieuwing in Nederland die goed aansluit bij de manieren waarop er samen Bijbel wordt gelezen in een aantal van de onderzochte projecten, zou kunnen zijn: het samen lezen van de evangeliën. Dit sluit ook goed aan bij de als eerst genoemde impuls die erop gericht is om Jezus te herontdekken. Op zoek naar een theologie met Jezus als kern in deze postchristelijke tijd begint misschien gewoon met het samen lezen van de verhalen en kijken wat het doet met mensen. Misschien zijn de verhalen krachtiger dan we durven te denken.

¹⁴⁵ Van der Graaf en Van Zwieten, "De Bijbel op tafel en dan kijken waar het gebeurt", 10-13
<http://www.nawplus.nl/images/fck/File/PTHUnie%20Nummer%201.pdf>

¹⁴⁶ Murray, *The Naked Anabaptist*, 38

¹⁴⁷ Murray, *The Naked Anabaptist*, 37-38

6. CONCLUSIE EN VERDERE AANBEVELINGEN

6.1 Conclusie

Nadat ik een kort overzicht heb gegeven van hoe het oorspronkelijke anabaptisme in de 16^e eeuw eruit heeft gezien, heb ik op basis van kernovertuigingen uit het hedendaagse anabaptisme en de lijn in kerkvernieuwing zoals die besproken is op de PKA-werkconferentie van 24 mei 2014 een aantal aanbevelingen willen geven voor kerkvernieuwing in Nederland. In het laatste hoofdstuk heb ik deze uitgewerkt. Het gaat om de volgende zeven aanbevelingen:

1. Op zoek gaan naar een theologie met als kern de woorden en het leven van Jezus
2. Het werken met een model van behaving-belonging-believing
3. Het werken met een 'centred-set'-model met Jezus in het centrum
4. Inzetten op discipelschap van de leiders / pioniers: leiders die voorgaan in het volgen van Jezus
5. Werken met gedeeld leiderschap door de gaven van verschillende mensen
6. Kerk-zijn in de marge als vernieuwingsstrategie
7. Het samen lezen van de evangeliën

De te beantwoorden hoofdvraag was:

Wat zijn mogelijke impulsen vanuit het anabaptisme voor gemeentestichting en kerkvernieuwing in Nederland?

De zeven bovenstaande impulsen zijn beperkt. Zowel het thema van het anabaptisme als de lijn in kerkvernieuwing kunnen verder uitgediept worden. Er valt nog veel meer te zeggen. Hopelijk zullen bovenstaande impulsen behulpzaam zijn voor mensen die zich bezighouden met kerk-zijn in Nederland vandaag de dag en zullen de kernovertuigingen uit het anabaptisme een inspiratie vormen.

Opvallend is dat bij drie van de zeven aanbevelingen Jezus wordt genoemd en dat bij de laatste de evangeliën centraal staan. Hier lijkt de grootste uitdaging te zitten als er gekeken wordt naar de situatie van kerkvernieuwing, in ieder geval in de PKA. Vermoedelijk spelen hier theologische overtuigingen mee. Zoals het begrip 'missionair zijn' een herwaardering gekregen heeft, moet dat misschien ook gebeuren met Jezus en de evangeliën.

6.2 Verdere aanbevelingen

Omdat er over het onderwerp van deze scriptie nog veel meer te zeggen valt, zal ik nog enkele aanbevelingen doen als het gaat om verder onderzoek.

Doopsgezinden

Ten eerste zal het sommigen opvallen dat ik vrijwel niets gezegd heb over de voortzetting van het oorspronkelijke anabaptisme hier in Nederland, namelijk de traditie van de doopsgezinden. Ik heb hier bewust geen onderzoek naar gedaan omdat mijn interesse gewekt werd door de nieuwe en neo-anabaptisten, maar ik kan me voorstellen dat de vraag leeft welke kernovertuigingen bij de doopsgezinden centraal zijn en hoe zij staan ten opzichte van de situatie van de kerk in Nederland. Een onderzoek naar hun geschiedenis kan behulpzaam zijn als het gaat om het gebruiken van ideeën uit het anabaptisme voor de kerk vandaag de dag.

Verder onderzoek naar hedendaags anabaptisme

Interesse in het anabaptisme is springlevend vandaag de dag. Voor uitdieping van het thema van dit onderzoek kan nog veel meer onderzocht worden. Eerder noemde ik Kurt Willems, een anabaptist en kerkplanter in Seattle. Via een blog en podcasts deelt hij zijn ervaringen.¹⁴⁸ Een ander voorbeeld is Robert Martin, die zichzelf een ‘abnormal anabaptist’ noemt en ook zijn ervaringen op het internet deelt.¹⁴⁹ Door de openheid van mensen zoals zij, ben ik meer in aanraking gekomen met hedendaags anabaptisme. Robert Martin heeft zelfs toen hij in Nederland was een bezoek gebracht aan de pioniersplek Heilig Vuur West waar ik bij betrokken ben en schreef er zijn ervaringen over.¹⁵⁰ Zijn bezoek heeft me erg geïnspireerd om dit onderzoek te doen. De dialoog met mensen als hij kan behulpzaam zijn om verder te ontdekken wat het anabaptisme aan impulsen zou kunnen leveren voor kerkvernieuwing in Nederland. Kurt Willems, Robert Martin, maar ook blogs als die van de ‘Mennerds’¹⁵¹ en de ‘Young Anabaptist Radicals’¹⁵² laten een grote activiteit op internet zien als het gaat om anabaptisme.

Verder onderzoek naar kerkvernieuwing in Nederland

Ook over kerkvernieuwing in Nederland valt natuurlijk meer te zeggen. Vanaf 1 september start een promotieonderzoek naar de pioniersplekken van de PKN onder begeleiding van Joep de Hart en Henk de Roest.¹⁵³ Dit onderzoek zou weleens heel behulpzaam kunnen zijn om verder te kijken naar hoe anabaptisme impulsen zou kunnen leveren aan kerkvernieuwing in Nederland.

Monastiek pionieren

In hoofdstuk 2 zagen we dat de vergelijking van het anabaptisme met het monastieke leven niet vreemd is. Ook zagen we Shane Claiborne voorbijkomen, een belangrijk persoon in de beweging van de zogenaamde neomonastiek. Donderdag 26 juni 2014 was er een netwerkdag over monastiek pionieren vanuit de PKN. Bij een interesse in nieuwe vormen van anabaptisme, zou het ook nuttig kunnen zien om eens te kijken naar de beweging die er momenteel rondom de monastieke traditie bestaat.

¹⁴⁸ <http://www.patheos.com/blogs/thepangeablog/>

¹⁴⁹ <http://abnormalanabaptist.wordpress.com>

¹⁵⁰ <http://abnormalanabaptist.wordpress.com/2014/06/16/reinventing-church-dutch-style/>

¹⁵¹ <http://mennerds.com>

¹⁵² <http://young.anabaptistradicals.org>

¹⁵³ <https://twitter.com/HenkdeRoest/status/471543533695139840>

7. LIJST VAN GERAADPLEEGDE BRONNEN

Literatuur

Graaf, Bas van der, en Ruben van Zwieten, "De Bijbel op tafel en dan kijken waar het gebeurt", interview door Caspar Dullemond, *PThUnie*, 7, 3 (October 2013)

Hauerwas, Stanley, and William H. Willimon. *Resident Aliens: Life in the Christian Colony*. Nashville: Abingdon Press, 1989

Keller, Tim. *Centrum-kerk: Het evangelie midden in je stad*. vertaald door Zwany Kamerman, onder redactie van Stefan Paas, Franeker: Uitgeverij Van Wijnen, 2014

Kilpin, Juliet, and Stuart Murray. *Creatieve Gemeentestichting in Aandachtswijken van de Stad: Het verhaal van Urban Expression*, translated by Oeds Blok, Den Haag: Urban Expression, 2007

Kreider, Alan. *The Change of Conversion and the Origin of Christendom*. Eugene, OR: Wipf & Stock Publishers, 1999

Kreider, Alan, and Stuart Murray, eds. *Coming Home: Stories of Anabaptists in Britain and Ireland*, Kitchener, Ontario: Pandora Press, 2000

Moynagh, Michael, and Philip Harrold, *Church for Every Context: An Introduction to Theology and Practice*. London: SCM, 2012

Murray, Stuart. *The Naked Anabaptist: The Bare Essentials of a Radical Faith*. Crownhill, Milton Keynes: Paternoster, 2011

Murray, Stuart. *Post-Christendom: Church and Mission in a Strange New World*. Milton Keynes & Waynesboro, GA: Paternoster, 2005

Noort, Gerrit, en Stefan Paas, Henk de Roest en Sake Stoppels. *Als een Kerk Opnieuw Begint: Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2008

Paas, Stefan. *Vrede Stichten: Politieke meditatie*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2007

Snyder, C. Arnold. *Following in the Footsteps of Christ: The Anabaptist Tradition*. Kitchener, ON: Pandora Press, 1995

Stoppels, Sake. *Oefenruimte: gemeente en parochie als gemeenschap van leerlingen*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2013

Websites

<http://www.7keer7.nl/>

<http://abnormalanabaptist.wordpress.com>

<http://www.anabaptistnetwork.com>

<http://www.eo.nl/geloven/>

<http://www.heiligvuurwest.nl/>

<http://interactivepreaching.net>

<http://mennonerds.com>

<http://nederlandzoekt.nl/home/>

<http://www.patheos.com/blogs/thepangeablog/>

<http://pitchfork.com/features/interviews/7471-neutral-milk-hotel/> (interview met Jeff Mangum, zanger van Neutral Milk Hotel)

<http://www.pkn.nl/missionair/missionair/Paginas/default.aspx>

<http://www.protestantsamsterdam.nl>

<http://www.timetoturn.nl>

<http://www.tukampen.nl/uploads/documents/319.pdf>

<https://twitter.com/HenkdeRoest/status/471543533695139840>

<http://urbanexpression.nl>

<http://young.anabaptistradicals.org>

<https://www.youtube.com/watch?v=tn04rSJs7No> (interview met Matthijs en Lindsey Vlaardingerbroek)

<http://www.zininzuid.nl/>

